

OSMANLI TOPLUMUNUN HZ. MUHAMMED HAKKINDAKİ BİLGİ KAYNAKLARI ÜZERİNE BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ

An Annotated Bibliography of the Sources of Knowledge on Prophet Muhammad in the Ottoman Society

Seyfettin ERŞAHİN*

Özet

Bu makalenin amacı Osmanlı Toplumunun Hz. Muhammed hakkındaki bilgi kaynakları ile ilgili bir bibliyografya denemesi ortaya koymaktır. Anlaşıldığı kadarıyla Osmanlı toplumu da Hz. Muhammed hakkında İslam medeniyetinin geleneksel bilgi kaynaklarına baş vurmuştur. Bunların başında Arapça ve Farsça'dan tercüme edilen eserler gelmektedir. Buna ilaveten Hz. Muhammed hakkında Türkçe çok sayıda manzum ve mensur eser telif edilmiştir. Biz genel bir değerlendirmesini yapıp konu ile ilgili temel çizgileri belirlemeye çalıştık. Özellikle siyer dalında kaleme alınmış Osmanlı muhiti klasikleri niteliğindeki çalışmaların kısa tanıtımlarını yaptık. Bu eserlerden hareketle Osmanlı toplumunun Hz. Muhammed ile algılarının da daha çok duyguya dayalı ve tasavvufi mahiyette olduğunu tespit ettik.

Anahtar Kelimeler

Hz. Muhammed, Hz. Peygamber, Siyer, Türkçe Siyer, Osmanlı Toplumuna, Bibliyografya

İslam medeniyetinde Hz. Muhammed'i konu alan ilim dalları esas olarak hadis, siyer, meğâzi, şemâil, delâil, hasâis ve İslam tarihi şeklinde gelişmiştir. Kaynağı siyer olan manzum ve mensur eserler Türkçede önemli bir yekûn teşkil etmektedir. Bunları Mevlid, delâilü'n-nübüvve, hasâisü'n-nübüvve, şemâilü'n-nübüvve, mirac-nâme, hicret-nâme, hilye-i şerife, esmâ-ı Nebi, neseb-i Nebi, mu'cizat-ı Nebi, Gazavât-ı Nebi ve kısas-ı enbiya kitapları olarak tasnif edebiliriz.¹

Osmanlı toplumunun Hz. Muhammed hakkındaki bilgi kaynaklarının tespitine yönelik bu bibliyografyanın oluşturulmasında büyük oranda İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katologları, I. Türkçe Tarih Yazmaları, (İKTCYK I) (Maarif Vekâleti, İstanbul, 1943), Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı Türkiye Toplu Yazmalar Katoloğu CD I-II (2004) ve Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası CD'sinden yararlandık. Hz. Peygamber hakkında Os-

Abstract

The aim of this article is to compile an annotated bibliography of the sources of knowledge in the Ottoman Society on the Holy Prophet Muhammad. As understood, The Ottoman society mainly applied for the knowledge on the Prophet Muhammad the traditional sources of the Islamic civilization, most of which were translated from Arabic and Persian literature. Additionally, a lot of Turkish books were written in rhyme and prose about the Prophet. We tried to evaluate and expound the main lines in the Ottoman understanding of the Prophet Muhammad. Especially we pointed out the Turkish sira literature. We concluded that the Ottoman Society's understanding of the Prophet Muhammad was mainly based on emotional and mystical elements.

Keywords

Prophet Muhammad, sira, Turkish sira, Ottoman society, bibliography.

manlı coğrafyasının tamamında okunagelen eserlerin tümünü tespit ettiğimiz iddiasında değiliz. Ancak konu ile ilgili temel çizgileri ve eserleri belirlediğimizi düşünürüz. Özellikle siyer dalında kaleme alınmış Osmanlı muhiti klasikleri niteliğindeki çalışmaların kısa tanıtımlarını yapmayı da uygun bulduk.

I. Siyerler

Türklerin kendi dillerinde yazdıkları ilk siyerin adı ve tarihi henüz kesin olarak tespit edilememekle birlikte, çoğu dinî konuda olduğu gibi siyerde de Fars edebiyatından etkilendikleri ve ondan çeviriler yaptıkları söylenebilir. Farslar bu yönde daha erken adım atmışlar, 512/1118'de "Ünsü'l-İslam" adlı anonim siyer kitabını yazmışlar, 620/1223'te İbn Hişam'ın (ö.213/828) Siyer'ini çevirmişlerdir.² Bu süreçte Arapça veya Farsça siyerlerin çevirisi yapılabileceği gibi, müstakil Türkçe siyerler de yazılmış olabilir.³

* Doç.Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

¹ Yardım, Ali, Peygamberimiz'in Şemâli, Altınoluk yay., İstanbul 1998, s.19-45; Çelebioğlu, Amil, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, "Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler", adlı makale MEB, Ankara 1998, 356-361.

² el-Shaman, Messad Süveylim Ali, Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyer'inin Türkçe Tercümesi, Basılmamış doktora tezi, Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, no. 29318), Ankara 1982, s. XXVII.

³ Köprülü, F., Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken yay. İstanbul 1982, s.162.

Batı Türkleri bağlamında, bilinen Türkçe ilk tercüme-telif siyer 14. yüzyılın ikinci yarısına, ilk telif siyer de 17. yüzyılın ilk çeyreğine aittir. İlk tercüme eser Erzurumlu Mustafa Darir'in (ö.736/1393) Ebu'l-Hasan el-Bekri (ö.694/1295) ile İbn Hişam'dan (ö.218/833) tercüme yoluyla 790/1388'de tamamladığı "Siretü'n-Nebi" dir.⁴ Uzun süre yaygın olarak bu çalışma sonraki Türkçe siyer edebiyatını da etkilemiştir. Türkçe ilk telif ve özgün siyer de, nispeten güvenilir kaynaklara dayanan Alaşehirli Kadı Veysi'nin "Siyer-i Nebi" sidir. Bu eser halk tarafından beğenilmiş ve büyük şöhret kazanmıştır.⁵

Osmanlı toplumunu esas alarak söylersek 19. yüzyılın başlarına kadar yazılan Türkçe telif siyer-i nebi sayısı, manzum ve mensur olmak üzere 16 kadar, 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar neşredilen siyer sayısı 20 civarındadır.

Osmanlı Türkleri Hz. Muhammed hakkında bilgiye ulaşabilmek için Arapça ve Farsça siyerleri kendi dillerine kazandırmışlardır. Mütercimlerin çoğu çeviriye esas olarak klasik İslam siyerleri yerine çağdaşlarının Arapça veya Farsça eserlerini tercih etmişlerdir. Bu, nedeni araştırılması gereken bir konudur. Bunun yanında çoğunlukla serbest çeviri yapmışlar, gerekli gördükleri yerlerde ihtisar veya izah yoluna gitmişlerdir. Mesela Şair Baki, Şâfi mezhebine mensup Kastallanî'nin Mevahib'ini tercüme ederken Hanefi mezhebine ve Osmanlı toplumuna uygun izahlarda bulunmuştur.

Siyer çevirilerinin üç tanesi, Cami'nin *Şevahid'i Molla Miskin'in Meâric'i ve el-Kastalânî'nin el-Mevahib'i* tasavvufi nitelikli eserlerdir.

Çevrilen siyerlerin başlıcaları şunlardır:

1. İbn Hişam (ö.218/833) *es-Siretü'n-Nebeviyye*,
2. İmam Tirmizi (279/892), *Şemâil*,
3. Kadı İyaz (ö.544/ 1149) *Kitabu's-Şifa bi Tarifi Hukukî'l-Mustafa*,
4. Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh el-Bekri (ö.694/1295) *Siretü'n-Nebi / el-Envar ve Miftahü's-Sürür ve'l-Efkâr fi Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtar / İntikalü'l-Envari Mevlidi'l-Mustafa el-Muhtar ve Mucizâtühü ve Mağazih*,
5. Saduddin Kazeruni (ö.758/1357) *Siyer / el-Münteka fi Mevlidi Mustafa*,
6. Abdurrahman Molla Cami (ö.898/1492) *Şevahidü'n-Nübüvve*,

⁴ bkz. Mustafa, Erkan, *Siretü'n-Nebi (Tercümetü'd-Darir)*, Basılmamış doktora tezi, danışman, Hamza Zülfiyar, DTCF, 2127, II cild.

⁵ Öztürk, Nuran, *Siyer-i Nebi ve Siyer-i Veysi: Dürrü't-Tâc fi Sireti Sahibi'l-Mirâc*, Basılmamış doktora tez, danışman Cihan Okuyucu, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997.

7. Cemaleddin Suyuti (ö.911/1505-6) *Hasais-i Kübra*,

8. Şihabuddin Ahmed el-Kastalânî (ö.923/1517) *el-Mevahibu'l-Ledünniye fi Minahi'l-Muhammediye*,

9. Cemalüddin Ataullah b. Fadlullah el-Hüseynî eş-Şirâzî (ö.926/1520) *Rauzatü'l-Ahbab fi Sireti'n-Nebi ve'l-'Al ve'l-Ashab*,

10. Molla Miskin (ö.954/1547) *Meâricü'n-Nübüvve fi Medarici'l-Fütüvve*,

11. İbrahim Halebî (ö.1191/1776), *Nazmu's-Sireti'n-Nebeviye*.

1. Türkçe Siyerlerin Yazılış Gayeleri

Siyerler başta padişah olmak üzere üst düzey bürokrasiye yaranmak, göze girmek, paye elde etmek gibi *dünyevî*, Hz. Peygamber'in anlamak ve anlatmak gibi *uhrevî* gayelerle yazılmış ve hemen çoğu siyerde samimiyet ile sadelik esas alınmıştır.

Siyerlerin yazılış veya çeviri gayesi esas olarak şu yönlerden önem taşımaktadır:

1. Müellif / mütercim gayesini, nasıl bir Hz. Muhammed anlatmak istediğini, siyer anlayışını, rivayetler haberler karşısındaki tutumunu göstermesi;
2. Yönetimin siyer ilmine bakışını ve siyer yazıcılığın beklentilerini göstermesi;
3. Kamuoyunun bir siyer kitabından beklentisini ve nasıl bir Hz. Muhammed algısı içinde olduğunu göstermesi.

Mütercim / müellifin gayesini; mesela, Koca Nişancı Celalzade'nin eserinde açıkça bulmaktayız. Çeviriyi Kanuni'nin emri ile yapan mütercim gayesi, böylesine yararlı bir siyeri her kesimin anlayabilmesini sağlamaktır.

Yönetimin gayesini de Darir ortaya koymaktadır: Darir'in siyer ile ilgilenme emrini veren Memluk sultanı Mansur'un gayesi hazırlanacak eserde Hz. Peygamber'in sureti ve sireti, ilim, adalet, marifet, enbiyanın ve evliyanın sözleri bulunsun ki okuyucuya ve dinleyiciye eğlence olduğu gibi yüreğine kuvvet versin.⁶

Şair Baki de Sokullu Mehmed Paşa'nın emri ile yaptığı çevirinin gayesini şöyle ortaya koymaktadır: 1. Din ehlinin güzel ahlak sahibi olması ve kurtuluşu Hz. Peygamber'i öğrenmekle mümkündür. 2. Kastallanî'nin kitabını, hem muhtevasının üstünlüğü hem de âlimler ve halk tarafından muteber ve maruf olması bakımından tercih etmiştir.⁷

Mahmud Magnisavî de siyerciliğe eğilme ve tercü-

⁶ Karahan, Leyla, *Erzurumlu Darir*, MEB, İstanbul 1995, s.7.

⁷ Kastallanî-Baki Tercümesi, *Mevahib*, s.10-11.

me gayesini 1. Hz. Peygamber'in şefaatinin tahsil, ve 2. Kastallanî'nin muteber ve maruf olması şeklinde ortaya koymaktadır:

Altıparmak Muhammed Efendi de tercüme gayesini Hz. Peygamber'in şefaatinin tahsil etmek, sadaka-cariye yapmak, hayır ile anılmak ve halka yararlı olmak şeklinde belirtmektedir.

2. Türkçe Siyerlerin Kaynaklar

Yukarıda sıraladığımız, 18. yüzyıl sonuna kadar kaleme alınan, Türkçe siyerlerin Arapça ve Farsça başlıca kaynakları şunlardır:

1. Ali b. Muhammed el-Maverdi, (ö.450/1058) A'-lamü'n-Nübüvve; 2. Ali el-Kari, (ö.1014/1605), Şerh-i Şemâil-i Şerif; 3. Ayni, Bedreddin, (ö.855/1451), Şerh-i Sahih-i Buhari, 4. Begavi, Hüseyin b. Mesud (ö.517/1123) Mealimü't-Tenzil, 5. Beyhaki, (ö.458/1065) Tarih; 6. Buhari, Sahih; 7. Bulkani, Ömer b. Reslan, (ö.893/1488); 8. Cami, Abdurrahman (ö.890/1492) Şevahidü'n-Nübüvve; 9. Diyarbekiri, Hüseyin, (ö.960/1552) el-Hamîs fi Ahvali Enfesi'n-Nefis; 10. Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh el-Bekri (ö.694/1295) el-Envar; 11. Fahreddin Razi, İsmetü'l-Enbiya, 12. Handemir, Habibü's-Siyer; 13. İbn Asakir, (ö.571/1176); 14. İbn Hişam (ö.218/833), es-Siretü'n-Nebeviyye; İbn İshak, (ö.151/ 768) Sîre, 15. İbn Kesir, es-Siretü'n-Nebeviyye; 16. İbn Sa'd (ö.230/845), et-Tabakatü'l-Kübra, 17. İbn Seyyidin'n-Nas, (ö.734/1333) Uyûnü'l-Eser fi Fünini'l-Megâzi ve's-Siyer; 18. Halebî, İbrahim b. Mustafa el-Halebi el-Mudari (ö.1191/1776), Nazmu's-Sireti'n-Nebeviyye: Şerh-i Nazm-ı Sire; 19. İbrahim en-Nehai, (ö. 96/714); 20. İbrahim ez-Zecac (ö.311/923), Ma'ani'l-Kur'an; 21. İrakî, Ziyauddin (ö.806/1404) ed-Dürerü's-Seniye fi Nazmi's-Siyeriz-Zekiye, 22. Kadı İyaz (ö.544/1149) eş-Şifa; 23. Kastallanî, Şihabuddin Ahmed (ö.923/1517) el-Mevahibu'l-Le-dünniye fi Minahi'l-Muhammediye; 24. Kazeruni, Sadeddin, (ö.954/1547), Siyer-i Kazeruni / el-Münteka; 25. Külaî, Süleyman b. Musa (ö.634/1236) el-İktifa fi Megazi'l- Mustafa; 26. Menavi, Abdurrauf (ö.1032/1622) Futuhatu's-Subhaniye (ed-Dürerü's-Seniye şerhi); 27. Molla Gürani, (ö. 893/1488) Tefsir; 28. Molla Miskin (ö.954/1547) Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedî ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî / Meâricü'n-Nübüvve, 29. Müslim, Sahih; 30. Semerkandi, Ebu'l-Leys (ö.393/1003) Tefsir, 31. Sibt ibnu'l-Acemi, (ö.841/1437), Nuru'n-Nibras; 32. Süheylî, Abdurrahman, (ö. 581/1185), er-Ravdu'l-Unuf; 33. Şeyhzade, Muhammed b. Mustafa el-Kucevi, (ö. 951/1544) Rahatu'l-Ervah (Kaside-i Bürde Şerhi); 34. Şirazi, Asiluddin Abdullah b. Abdurrahman, (ö.884/1479) Dürcü'd-Dürer; 35. Şirazi, Cemalüddin Ataullah b. Fadlullah el-Hüseynî, (ö.926/1520) Ravzatü'l-Ahbab fi Sireti'n-Nebi ve'l-'Al ve'l-Ashab, 36. Taberani, 37.

Taberi (ö. 310/922), Tarih, 38. Tirmizi, Sünen, Şemâil, 39. Vakidi (ö.207/822); 40. Zehebi.

3. Türkçe Siyerciliğin Genel Karakteri

Bu listede yer alan eserlere baktığımızda Osmanlı siyer yazıcılığının genel karakteri hakkında bazı kanaatlere varmamız mümkündür.

1. Osmanlı siyer yazıcılığı menkıbe, abartılı haber ve hikâye ağırlıklıdır. Listede açıkça görüldüğü gibi, Türkçe siyer yazıcılığının doğuş yıllarında Ebu'l-Hasan el-Bekri gibi, muhtemelen vaizlik mesleğinin bir gereği olarak, abartılı ifadelerle, uydurma rivayetlere, asılsız haberlere ve hikâyelere çokça yer veren bir müellifin eserinin tercümesi edilmiş olması bilimsel siyercilik açısından bir talihsizlik sayılabilir. Darir'in bu tercümesi uzun yıllar Osmanlı siyer yazıcılığında şekil ve muhtevayı belirlemiştir.

2. Osmanlı siyer yazıcılığı tasavvufi niteliklidir. Kastallanî'nin Mevahib'i ve Molla Miskin'in Meâric'i gibi tasavvufi nitelikte eserler de Türkçe siyer yazıcılığının içerik bakımından büyük ölçüde tasavvufi muhtevada gelişmesinde etkili olmuştur. Bu eserlerin Türk toplumu üzerindeki etkisini, kütüphanelerde yazmalarının ve baskılarının yaygınlığı ve çokluğu açıkça ortaya koymaktadır.

3. Osmanlı siyer yazıcılığında delâil-hasâise önem verilmiştir. Tirmizi'nin Şemâil'i, Cami'nin Şevâhid'i ve Suyuti'nin Hasâis'i gibi daha çok delâil-hasâis türü eserler de Türk siyer yazıcılığının özellikle bu yönde teksif olduğunu göstermektedir. Söz konusu eserler de hem yazma hem de baskı olarak Türk okuyucuya yaygın şekilde ulaşmıştır. Bu gelişmenin baş amilinin O'na duyulan muhabbet ve aşk olduğu söylenebilir. Arpaguş, Muhammediye, Envaru'l-Aşikîn ve Kara Davud gibi popüler eserlerden hareketle Osmanlı toplumunun Nur-i Muhammed'i üzerine bir peygamberlik anlayışı ve Hz. Muhammed algısı geliştirdiğine işaret eder. Daha çok Şiilik ve tasavvufun beslediği bu anlayışa göre söz konusu nur, Hz. Âdem'den başlayarak sırasıyla peygamberlere geçerek Hz. Muhammed'e ulaşmıştır. Dolayısıyla Hz. Muhammed ruhen ve bedenen olağanüstülüklerle donatılmış, olağanüstü hayat yaşamış bir peygamberdir. Mucizevi bir hayat sürmüş ve pek çok mucize göstermiş olan Hz. Peygamber vefat etmiş olmakla birlikte kabrinde elan diridir.⁸

Bu durum, bir yönüyle siyer ile meşgul olan müellif-mütercimlerin tercihi olduğu gibi bir yönüyle de Osmanlı toplumunun nasıl bir Hz. Muhammed beklentisi ve algısına sahip olduğunu göstermektedir.

4. Türkçe siyerlerin sayıca az olmasının en önemli sebebi siyerin kolları sayılabilecek Mevlid, Miraciye,

⁸ Arpaguş, Hatice Kelpetin, Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları, Çamlıca Yayınları, 2001, s.151-220.

Hilye gibi alanlarındaki eserler ile yine bu kategoride değerlendirilebilecek olan Muhammediye, Envar'ı-Aşikin vb. kitapların halk tarafından daha çok beğenilip okunması ve Darir'in eserinin etkisini uzun süre devam ettirmesine bağlanabilir.

5. Bu dönem Osmanlı siyer yazıcılığının, bilimsellik hususunda İslam siyerciliğini nitelik ve nicelik yönlerinden çok ileri götürdükleri söylenemez. Türk siyercilerin bu ilme katkısı, daha çok siyer kitaplarının nazm edilmesi, ihtisarı, bablara ayrılması ve teferruatla yazılması şeklinde olmuştur.

6. Genelde dinî konular özelde bazı siyerler de dâhil Hz. Peygamber ile ilgili eserlerin daha çok manzum yazılmasının başlıca sebeplerini merhum Çelebioğlu şöyle sıralamaktadır:

- Nâzımın şair oluşu veya bu sahada eser verme arzusu,
- Tercüme eserlerde aslının da manzum oluşu,
- Tâlimî konularda manzum yazma geleneğinin mevcudiyeti,
- Nazire yazma geleneği,
- Kolay okuma ve ezberleme.⁹

7. Türk siyercilerinin meslek ve meşrepleri de değişiklik göstermektedir. Tarihçilik yanında şair, edebiyatçı, fakih, mutasavvif, siyasetçi, tefsirci siyerciler de sıkça rastlanmaktadır. Siyer konusuna her dönemin ünlü Türk şair ve yazarları, sözgelisi, Darir, Baki, Karaçelebizade Abdülaziz, Celalzade Mustafa, Veysi, Nabi, Abdülbaki Arif, mütercim Asım gibi, tercüme veya telif bir eser vermeye çalışmışlardır.

a. Tercüme Siyerler

1. el-Envar / Siyer-i Ebu'l-Hasan el-Bekri Tercümeleri

1.1. Tercümetü't-Darir ve Takdimetü'z-Zahir (Siret-i Nebi)

Mütercim: Mustafa Darir (ö.736/1393)¹⁰

Mısır ve Memluk sarayı o önemde Türk kültürünün geliştiği ortamların başında geliyordu. Türkçe ordu ve sarayın resmî dili idi. Türkçe'den başka dil bilmeyen

⁹ Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dini Eserler", s.350.

¹⁰ Mustafa b. Yusuf b. Ömer Darir el-Erzene'r-Rûmî (Erzurumlu Kadî) Mustafa Darir (ö. 736/1393) doğuştan âmâ olduğu için Türkçe Gözsüz ve aynı anlamdaki Darir lakabıyla anılmıştır. "Mevlevî", "Şeyh" gibi unvanlarla da anılan Darir'in Mevelevîliğe mensup veya muhabbetli olduğu sanılmaktadır. İlk tahsilini doğum yeri Erzurum'da alan Darir güçlü hafızası ile Arapça ve Farsça yanında İslami ilimleri de öğrenmiş, 779/1377'de Mısır'a gitmiştir. Buradan 790/1388'de İskenderiye'ye geçmiştir. Oradan da ailesi ile birlikte Karaman'a döndü. Dört yıl sonra 795/1393'te Şam'a dönmüş ve Halep emirinin himayesinde bazı eserler kaleme almıştır. Darir'in bundan sonraki hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Leyla Karahan, Erzurumlu Mustafa Darir, MEB, İst. 1995, 2-9.

sultanlar Türk âlim, sanatçı ve ediplerini koruyorlardı. Bu siyaset Mısır'ı Türk dünyasının kültür merkezlerinin başına geçirmişti. Anadolu ve Türkistan başta olmak üzere Türk dünyasının çeşitli yerlerinden pek çok âlim ve edebiyatçı Mısır'a geliyordu. Darir de 779/1377'de sultanlara yakın olmak için Mısır'a gitmiş ve Memluk sarayına girmeyi başarmıştır. O, Mansur Alaaddin Ali b. Şaban b. Hüseyin'in (778/1376-783/1380) meclisinde beş yıl geceleri meliklerin tarihi, sahabenin gazveleri ve Mısır, Irak Şam gibi ülkelerin fethini anlatmış, eserini Sultan ez-Zahir Seyfeddin Berkuk'a takdim etmiştir.¹¹

Çeviri sebebi: Darir'e siyer ile ilgilenme emri Sultan Mansur Ali b. Şaban b. Hüseyin'den gelmiştir. Sultan bir gün o'na şu ricada bulunmuştur:

Gel iy Gözsüz bana sire söyle / Kim anda sûret ü hem siret olsun

Hem anda ilm anılsun adl anılsun / İçinde mani vü ma'rifet olsun

Bize eğlence olsun dinlemekte / Yüregümüze dahı kuvvet olsun

Hem anda enbiyânun evliyânun / Sözi söylensün ü hoş rahmet olsun. Karahan 7'den iktibas.

Bunun üzerine Darir, "şeyhü'l-İslam, hūlasatü'l-enam müslūmanlığa pişdar, din ulusı, mezheb mu'teberi, allame-i âlemiyan" gibi lakaplarla andığı Mısır'da yüksek dini makamda bulunan Erzurumlu hemşehrisi Şeyh Ekmeleddin Muhammed b. Muhammed Mahmud el-Babirtî'ye (Bayburtlu) (ö. 786/1384) giderek konuyu aktardığında ondan şu cevabı almıştır:

Eydür ey miskin yöri gel şâd olup / Kim senün bir genc açıldı yüzüne

Gönlüne bir nûr virdi Hak Çalap / Bahmadı göz-süzlüğüne gözüne

Var Resûlün siresini söylegil / Sa'at eyle ol sözi kendüzüne

Söyler isen ol nurı şerh eylegil / Kim güneş hayran ola kendüzüne Karahan 8'den iktibas.

Siyer konusunda bir tercüme yapmaya karar veren Darir hangi eseri çevirmesi gerektiği konusunda ön araştırma yapmış, İbn Hişam ve Ebu'l-Hasan el-Bekrî arasında kararsız kalınca Şeyh Ekmeleddin'e "Ey müşkül olan işleri halledici Resul'ün sireti kitabın iki kişi şerh eylemişdür. Her birisi elvan acaib garaib söz söylemişdür. Birisi Ebu'l-Hasan el-Bekri, birisi İbn Hişam rahmetullahi aleyhima -Darir'e ol iki rivayetin hangisini söylemeye işaret edersiz? diye durumu arz etmiştir. Bunun üzerine Şeyh'ten şu cevabı almıştır: "İbn Hişam, kalan müfessirler gibi ol dahi bir tefsir

¹¹ Banarlı, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I, 387; Karahan, 6.

idubdür. Ama Kur'an tefsirini siyer tarikasında söyleyübdür. Kur'an'ın sebab-i nuzulünü, hadis-i nebevinin sebab-i vurüdünü şerh eyleyübdür. Belîğ lügatler, müşkil ibarâtlar tansuk hikâyâtlar kitabında derc edipdür. Pes öyle olsa İbn Hişam kitabı tercüme kılmañ anı amm-ı kavme söylemek katı müşkil ola... Lakin Ebu'l-Hasan el-Bekri'nün rivayeti haber-i vahidden haber-i mütevatirden cem oluñtur. Ta kim amm-ı halâik miskin-mu'tekad kavm kim söz fehmi idemezler, ol amin-ı halâik maslahat için ol fadil, ol kamil bu rivayeti asan söylemişdür."¹²

Darir, bu kayıttan anlaşılığına göre Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdillah el-Bekri'nin (ö. 694/1295) önemli miktarda uydurma rivayet içeren Arapça *el-Envâr ve Miftahü's-Sürür ve'l-Efkâr fi Mevlidi'n-Nebiyi'l-Muhtar* adlı eserini tercümesine esas almıştır. Ancak bazı yerlerde tashih, tadil ve ilaveler yapmış, kimi zaman İbn Hişam'ın Sire'sine başvurmuştur. Eserin Dil, Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Muzaffer Ozak I bölümünde numara 967'de kayıtlı nüshası varak 50'de bu husus şöyle belirtilmektedir: "... İbn Hişam rivayetini dâhi bu tercüme-kitabında derc etti. ... Ol iki ulunun kavli bir yerde bulundu ve ol iki dürlü rivayet bu Türki tercümesinde bulundu."¹³ Nitekim günümüz Türkçe'si ile yayınlanan popüler metinde de bu ifade yer verilmiştir.¹⁴

Bu durumda Darir serbest çeviri yoluyla Türkçe'ye kazandırdığı *Tercümetü't-Darir ve Takdimetü'z-Zahir (Siret-i Nebi)* adlı eserini önce Sultan Berkuk'un huzurunda sözlü olarak şerh etmiş sonra Sultan'ın emriyle yazıya geçirip ve 790/1388'de sunmuştur.¹⁵ Eser müstensihler tarafından 5-6 cilt olarak düzenlenmiştir.¹⁶

Yukarıdaki değerlendirmedeki bazı unsurlar Şeyh Ekmeleddin'in kendi fikri olması yanında Darir tarafından kabul edilmesi ve başta Memluk sarayı olmak üzere Türkçe konuşan kamuoyunun beklentileri bakımından da önem arz etmektedir. Şeyh, İbn Hişam'ın siresini tefsir olarak nitelendirmekte "belîğ lügatler, müşkil ibareler, tansuk hikâyeler" in bulunduğu bu kitabı çevirmek ve halka anlatmanın zor olacağını iddia etmektedir. Öte yandan "haber-i vahidden haber-i mütevatirden cem olan" ve "asan söylenen" Ebu'l-

Hasan el-Bekri'nin eserini, sıradan halkın "maslahati için" çevirmenin daha uygun olacağını salık vermektedir. Ancak bilinmektedir ki Ebu'l-Hasan el-Bekri'nin uydurma rivayetlerle dolu eserinin zaman zaman okunması dâhi bazı ulema tarafından hoşgörü ile karşılanmamış ve yasaklanmıştır.¹⁷

Türkler tarafından uzun zaman sevilerek okunan bu çeviri sonraki Türkçe siyer edebiyatını da etkilemiştir.¹⁸ Nesir olarak yazılan eserin içinde çok sayıda manzum parça bulunmaktadır. Özellikle Hz. Muhammed'in doğumunu anlatan 55 beyitten oluşan üç bölümlük mevlid Türk edebiyatının ilk manzum mevlidi kabul edilmektedir.¹⁹

Muhteva: Eserde esas olarak Hz. Muhammed'in hayatı ile Şam'da medfun enbiya, sahabe ve evliya anlatılmaktadır. Düzenli bir içeriğe sahip olmayıp fasıl ve hikâyeler şeklinde olaylar abartılı bir şekilde anlatılmıştır. *Birinci cilt:* Tercüme sebebi, Sultan ez-Zahir Seyfeddin Berkuk ve "ravi" Ebu'l-Hasan El-Bekri'nin medhi, Fatiha, kelime-i tevhid ve bazı surelerin sebebi-nuzulü, Dört halife, Hasan ve Hüseyin'in medhi, Hz. Muhammed'in nübüvveti, nurunun yaratılışı, viladeti, nesebi, bi'setinden önceki olağanüstü hâller, İslam'ın Mekke'de yayılışı, Hz. Muhammed'in Kureyş müşriklerinden gördüğü karşılık ve bazı mucizeleri. *İkinci cilt:* Hz. Muhammed'in bazı mucizeleri, Zeyd b. Harise,

¹⁷ Ebu'l-Hasan el-Bekri siyer ve fütuhla ilgili eserler yazmıştır. Asıl mesleği kasaslık olan el-Bekri kendini "ravi" gibi göstererek asılsız haberler ve hikâyeler uydurmuş, bu tutumundan dolayı da ağır şekilde tenkit edilmiştir. Söz gelişi, Muhammed b. Ahmed ez-Zehabi (ö. 748/1438) onu uydurmacılıkla suçlamış ve güvenilir olmadığına işaret etmiştir. Zehabi, *Mizanü'l-İtidal fi Nakdi'r-Rical*, Kahire, 1325, I, 53. İbn Hacer el-Askalani (ö. 852/1449) hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Ahmed b. Abdullah b. Muhammed Ebu'l-Hasan el-Bekri, yalancı bir deccal, hiç olmamış olayları uyduran, cahil, hayasız birisidir. Haberlerini senedsiz rivayet etmiştir. Şimdilerde Kitabü'l-Envar ve... ve... gibi eserleri satılıyor. Meşhur eserlerinden biri de ez-Zirve fi's-Sireti'n-Nebeviye'dir. Bu eserde hiç bir gazveyi gerçeğe uygun olarak anlatmamış, bütün ravileri -aslı veya ek olsun- sahteliktir." el-Askalani, *Lisanü'l-Mizan ve Tahrirü'l-Mizan*, Haydarabad, 1329, I, 202. Celaleddin el-Suyuti (ö. 911/1505) de söz konusu siyer hakkında "Kitabın çoğu batıl ve yalandır, okunması caiz değildir" fetvasını vermiştir. es-Suyuti, *el-Hâvi fi'l-Fetevâ*, Kahire 1352, I, 369. İzmirli İsmail Hakkı da el-Bekri'yi sahtekâr yazarlar arasında saymakta, İbn Hacer el-Haytemi'ye (ö. 972/1564) atfen "Siret-i Bekri kitabının okunması caiz değildir, zira batıl ve kizbdır" fetvasını habırlatmaktadır. İzmirli İsmail Hakkı, *Siyer-i Celile-i Nebeviye*, İstanbul 1332, s.82, 94.

¹⁸ Yazıldığı tarihten itibaren çok sevilerek okunan bu eser Osmanlı muhitinde büyük takdir ve ilgi toplamıştır. Yavuz Sultan Selim Mısır seferi dönüşünde İstanbul'a getirmiş, 1003/1594-5'te III. Murat 6 cilt olarak yazdırarak saray kütüphanesine koymuştur. Bu nüsha 284.930 akçe harcanarak 814 tane değerli minyatür ve çeşitli tezhiplerle süslenmiştir. Söz konusu nüshanın içinde 456 minyatür bulunan 3, 4 ve 5. Ciltleri mütareke yıllarında kütüphaneden çalınmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde şimdi 1, 2 ve 6. ciltler bulunmaktadır. Çalınan ciltlerden üçüncüsü New York Spencer Koleksiyonu, dördüncüsü Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunmakta, diğerinin akbeti bilinmemektedir. 4. Cildin bir kopyası ise Türk İslam Eserleri Müzesi'nde korunmaktadır. Beşinci cilt dışındaki minyatürleri Zeren Tanındı Siyer-i Nebi (İstanbul, 1984) adıyla yayınlamıştır. Emel Esin, "Prof. Dr. Necati Lugal'ın Tedris Etiği Terceme-i Dariri ve Bu Eser İçin Yapılan Resimler", Necati Lugal Armağanı, Ankara 1968, ss. 247-260; Karahan, 18-19.

¹⁹ Banarlı, 367-368; Karahan, 18.

¹² El-Shaman, s. XLI-XLII'den naklen.

¹³ El-Shaman, XLV'den naklen.

¹⁴ Gürünca, M. Faruk, İstanbul 1977.

¹⁵ Karahan 17.

¹⁶ Yazmaları: Ali Emiri Ef. (Millet ktb) no. 313, 314, 315, 720; Fatih ktb no. 4271, 4272, 4273, 4274, 4396, 4404; Nunomaniye ktb no. 3348; Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4301, 4361, 4491; Çelebi Abdullah Ef. (Süeymaniye ktb) no. 251; Hüdayi (Selim Ağa ktb) no. 98. İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğları, I. Türkçe Tarih Yazmaları, (İKTCYK I) Maarif Vekaleti, İstanbul, 1943, V. Fasikül, 404-410. Darir'in eseri hakkında doktora yapılmıştır. (Mustafa Erkan, *Sitetü'n-Nebi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Dili, 1986) Eser M. Faruk Gürünca tarafından sadeleştirilerek (Kitab-ı Siyer-i Nebi I-III, İst. 1977; aynı yayını Doğuş yayınevi tarafından altı cilt halinde) yayımlanmıştır.

Ebu Ubeyde vs'nin Müslüman olmaları, vahyin başlaması ve Bi'set. *Üçüncü cilt*: Mirac, Hicret, Muhacir ve Ensar'ın kardeşliği ve Medine'de kardeşçe yaşamaları. *Dördüncü cilt*: Hz. Fatma'nın viladeti, yetişmesi, annesi Hz. Hatice'nin vefatı, bazı mucizeler, Bedir, Uhud gazaları. *Beşinci cilt*: Seyf b. Mugire'nin İslam'a girişi, Beni Mutalik, Bedir-i Kübra, Huneyn, Tebuk gaza ve seferleri, Mekke'nin fethi, Hz. Muhammed'in vefatına kadar bazı olaylar.

1.2. Siyer-i Nebi

Mütercimi: Muhammed²⁰

Manzum olarak 1 Rebiü'l-Ahir 872 / 30 Ekim 1467'de tamamlanan eser Türkçe siyerlerin en genişlerindedir. Muhtevası bakımından Darir'in siyerinin nazma geçilmiş şekli gibi olmasına rağmen ondan hiç bahsedilmemektedir. Yazar bir yerde Ebu'l-Hasan el-Bekri'yi kaynağı olarak şöyle zikretmektedir.

Bü'l-Hasan-i Bekri rivayet eyledi / Mevlidi böyle hikâyet eyledi

Hasan babası ol Bekri rivayet / Eydür ol vaiz-i Basri rivayet

Bazı yerlerde de "ravi eydür" veya "ravi hikâyet eyledi" ifadeleri ile el-Bekri'yi kastetmektedir.²¹

Şair Muhammed'in Siyer'i Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necat'ına benzemektedir. Zira iki eserin kaynağı da Darir'dir.

Mesnevi tarzındaki eserin üslubu sade ve samimi olup halka yönelik olarak yazılmıştır. Eser iki cilttir. Yazma nüshalarının çokluğu halk tarafından da çok sevildiğini göstermektedir.

Muhteva: Birinci cilt: Tevhid, Münacat, Nat-ı Peygamberi, Hz. Muhamed'in nurunun yaratılışı, viladeti, doğumu sırasında meydana gelen olağanüstü olaylar, Hz. Muhammed'in gençliği, evliliği, Hz. Hatice'nin methi, vahyin başlaması, Hz. Ebu Bekir, Osman ve Ömer'in Müslüman olmaları, Mirac, Hz. Muhammed'in bazı mucizeleri, nübüvvetin ikinci yılında meydana gelen olaylar, Hicret, Hz. Ebu Eyyüp el-Ensari hikâyesi, Mikdad b. Esved ve Meyyase binti Cabir hikâyesi, Bedir, Uhud ve Hayber gazveleri. *İkinci cilt*: Amr b. Madikerb'in muharebesi ve İslam'a girişi, Halid b. Velid'in Müslüman oluşu, Gurâb Kalesi'nin alınışı, Hz. Ali'nin cenkleri, Medine'nin fethi, Huneyn gazvesi, Hz. Muhammed'in bazı mucizeleri ve gazaları, vefatı.

Siyer'in çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları olduğu gibi, asıl metinden oldukça sapmalar olmakla beraber iki defa da baskısı yapılmıştır.²²

²⁰ Hakkında, 9/15 yüzyılda yaşaması dışında fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

²¹ El-Shaman, L.

²² İstanbul, 1308/1809, s. 675; İstanbul 1976, yeni harflere aktaran M. Sezgin.

1.3. Tercümetü'l-Müntahâb min Siyeri'r-Resûl

Mütercimi İbrahim Ganim Efendi (1230/1815'ten sonra)

Siyer, C. Evvel 1230 / Nisan 1815'de Ebu'l-Hasan el-Bekri'nin eserinden çevrilmiştir. Mukaddime'de şu fadeler yer almaktadır: "Erbab-ı kemal ... be-nam-i ma'dud her hâl Ebu'l-Hasan el-Bekri nâm fadilu'l-efdalın manzum olarak tertip eylediği Siyer-i Nebi'nin ala vechi'l-icmal fusullarından tahrir ü tahrir bu fakir adimü'l-istida..."

- Tek nüshası Veliyuddin Efendi'de no. 2729'da kayıtlıdır.²³

Muhteva: Okunaklı olmayan 7 varaklık bu küçük risale bir Mukaddime ve dört fasıldan oluşmaktadır. Muhtasaran Hz. Muhammed'in başlangıçtan Hz. Hatice ile evliliğine kadar olan hayatı anlatılmıştır. Fasıllar: *I. Fasil*: Zuhur-i viladeti-Nebevi; *II. Fasil*: Mucib-i Saadet Efendimiz Mübarek Cisimlerine arız vece-i remedi beyanıdır; *III. Fasil*: Ebu Cehil ile Güreş Tutup Resûl-i Ekrem'in Galip Gelmesi; *IV. Fasil*: Resûl-i Ekrem'in Hatice-i Kübra ile Tezvic ve Bahira'nın İslam'a Girdiği ve Sayyar-i (sair) menakıb-ı makale ... havidir."

2. Şevahid-i Nübüvve-i Cami Tercümeleri

2.1. Tercüme-i Şevahidü'n-Nübüvve

Mütercimi: Lamîî Çelebi (ö. 938/1532)²⁴

Lamîî; II. Bayazıt zamanında Abdurrahman Molla Cami'nin (ö. 898/1492) *Şevahidü'n-Nübüvve* adlı Farsça eserininin çevirisini, sonunda bulunan manzumedeki ebced hesabına göre, 915/1509-10'da tamamlanmıştır. Dili dönemine göre oldukça sadedir.²⁵

Çeviri sırasında "esnad-ı sahiha ile kütüb-i muteberede irad olunan ahbar ve asârdan" bulunduğunu tercümesine kattığını ifade etmektedir. Nitekim 9. varakta da "Bu fakir dâhi ... isnad-ı sahih ile kütüb-i muteberede irad olunan ahbar ve asardan bulunduğumu dercettim" ifadesini kullanmaktadır.

²³ El-Shaman, XCV.

²⁴ Şeyh Mahmud b. Osman b. Ali el-Nakkaş Lamîî Bursa'da doğmuş ve yine burada ölmüştür. Ahaveyn ve Fenarizade'nin derslerini takip etmiş, Nakşibendiye ulularından Emir Buhari'nin tasavvuf terbiyesine girerek el almış, daha sonra Bursa'da şeyh olmuştur. Manzum, mensur telif ve tercüme otuz eser vermiştir. Abdülkadir Karahan, "Lamîî", İA, VII, 10-15; Ömer Okumuş, "Cami, Abdurrahman", DİA, VII, 98; Ali Asgar Hikmet, Cami Hayatı ve Eserleri, trc. M. N. Gencosman, Ankara 1994, 294-297; Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, haz. Haluk İpekten ve arkadaşları, Ankara 1988, s.260.

²⁵ Yazmaları: Hekimoğlu Ali Paşa (Millet ktb) no. 724; Pertev Paşa (Millet ktb) no. 312; Reşid Ef. (Millet ktb) no. 1214; Esad Ef (Süleymaniye ktb) no. 2221; Nuruosmaniye ktb. no. 3385; Fatih ktb no. 4276; Şehid Ali Paşa (Süleymaniye ktb) no. 1857; Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4307, 4387; Hüdayi (Selim Ağa ktb) no. 52. İKTCYK, 387-391. Basımı. İst. 1294, Matbaa-i Amire, cüz 1-8, 441s.

Muhteva: Yedi rükünden oluşan eserin Mukaddimesinde nebi ve resul kavramlarının izahı, birinci rükünde Hz. Muhammed'in doğumundan önceki *irhasât* hâlleri, ikinci rükünde Hz. Muhammed'in doğumundan peygamberliğine kadar hayatı, üçüncü rükünde peygamberliğinden-hicrete kadarki dönem, dördüncü rükünde hicretinden ölümüne kadarki hayatı, beşinci rükünde ölümünden sonraki olaylar, altıncı rükünde ahab evlad-ı resul, yedinci rükünde tabiin, tebai tabiin ve sofiyeden bazı meşhurlarının hâlleri.

2.2. Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi

Metercim: Abdülhalim Halimi Ahizade (ö. 1013/16045)²⁶

Tercüme 1009/1600-1'de tamamlamıştır.²⁷

Muhteva: Eser bir mukaddime ve yedi rükün üzere düzenlenmiştir. Nebi ve resul kavramları arasındaki fark ile Hz. Muhammed'in doğumundan önceki *irhasât* halleri, peygamberliğine kadar hayatı, peygamberliğinden-hicrete kadarki dönem, gazveler, mucizeler, vefatı ve ölümünden sonraki olayları içermektedir. Ayrıca al, sahab ve tabiin ile tebe-i tabiin'nin bazı meşhurlarının hal tercemeleri bulunmaktadır.

2.3. Şevahid'in, Edime Muradiye vakfı mütevellisi Balıkesirli Senayi Çelebi tarafından da mucizeler, on iki imam ve bazı ahabın menkıbelerini içeren bölümleri 962/1554-5'te kısmen çevrilmiştir.²⁸

3. Meâricü'n-Nübüvve-i Molla Miskin Tercümeleri

3.1. Meâricü'n-Nübüvve fi Medarici'l-Fütüvve Tercümesi / Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedi ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî

Mütercimi: Koca Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi (ö. 925/1567)²⁹

Calalzade bu eseri, çağdaşı olan Muiniddin Muhammed / Molla Miskin'nin (ö. 907/1501-1) Farsça si-

yerinden, birinci nişancılığı sırasında Kanunî'nin emri ile çevirmiştir.³⁰ Bu, Molla Miskin'in eserinin Türkçeye ilk çevirisidir.

Çeviri sebebi: "... Farisi lisan ile beyan olunmuş ekser-i ehl-i Rum ol zeban ile me'nus olmayup, favaid-i âmu olup herkes Hulasa-i Mevcud'un ol -aleyis-selatü vesselam- ta ibtidadan intihaya varncaya vuku bulan ahval-i saadet meallerini ittila edip, mezkur kitab-ı müstetab Türkiye tercüme olunmak daiyesi hatiri atir için heleçan eyledi".

Calalzade, çeviri sırasında bazı konularda ihtisar yapmış, kimi zaman bir konuda bir rivayet ile yetinmiştir. Mükemmel sayılabilecek bir üslupla kaleme aldığı çevirisinde çok sayıda şiire yer vermiştir.

Muhteva: Mukaddime, dört rükün ve bir Hatime'den oluşmaktadır. Mukaddime'de hamd, tevhid ve mürâcat, birinci rükünde Hz. Muhammed'in nurunun yaratılışı ve intikali, ikinci rükünde Hz. Muhammed'in doğumundan nübüvvetine kadar hayatı, üçüncü rükünde vahyin inişi, Mirac ve Hicret'e kadar olaylar, dördüncü rükünde Hicret'ten Hz. Muhammed'in vefatına kadar gazveler, muharebeler ve diğer olaylar; Hatime Hz. Muhammed'in mucizelerine ayrılmıştır.

3.2. Meâricü'n-Nübüvve Tercümesi / Delâil-i Nübüvvet-i Muhammedi ve Şemâil-i Fütüvvet-i Ahmedî

Mütercimi: Altıparmak Mehmed b. Mehmed (ö.1033 /1623)³¹

Molla Miskin'in³² siyerinin ikinci çevirisi olup 1032/1622'den önce bitirilmiştir. Güzel, sade bir üslupla yapılan bu çeviri çok tutulmuş, Celalzade'ninkinden daha yaygın hale gelmiştir. Bu konuda Altıparmak şöyle demektedir: "...Vazih beyan ile tabir, ihtiyar olundu. Ta kim sagir ü kebir vazı' ve şerif müstefid olalar."

³⁰ Yazmaları: Fatih ktb. 4289; Ali Emiri Ef. (Millet tb) no. 1131 İKTCYK, 403-404.

³¹ Üsküblü Çıkrıkçazade Mehmed'in oğludur. Memleketinde okuduktan sonra Bayazıt Bayramiye tarikatı şeyhlerinden Cafer Baba'ya intisap ederek şeriat ve tarikat ilimlerini öğrenerek İstanbul'a gelmiştir. Bir süre Fatih Camii'nde tefsir ve hadis dersleri okutmuş, sonra Mısır'a giderek ders vermiş, buranın ulemasının takdiri kazanmış, Hicaz'a gidip-gelmiş, Mısır'da yine ders okutmaya devam etmiş orada vefat etmiştir. bkz.. Bursalı, I, 212; M. Süreyya, Sicillî Osmanî, IV, 148

³² Mu'nu'd-Din Muhammed Emin bin Muhammed Ferahî Hırevî Mu'nu'l-Miskîn veya Molla Miskîn olarak da bilinmektedir. İran'ın tanınmış hadis âlimlerindedir. Otuz bir seneyi bulan hadis tahsil süresince her Cuma Herat şehrindeki Ulu Camide halka vaaz ve irşatta bulunmuştur. Bir müddet bu şehrin kadılığını da yapmıştır. Molla Miskin'in siyer, tefsir ve hadis ilimlerinde bir çok eseri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1. *Bahrü'd-Dürrer* (tefsir), 2. *Ravdatü'l-Va'izin* (kırk hadis mecmuası), 3. *Kıyas-ı Musa* (Hz. Musa'nın hayatına dair), 4. *Ahsenü'l-Kasas* (Hz. Yusuf'un Kur'an-ı Kerim'deki kıssasını konu alan tefsir ve tarih birleşimi bir eserdir) 5. *Me'aricü'n-Nübüvve fi-Medarici'l-Fütüvve*'dir. Dostlarının ricası üzerine Peygamberimiz'in hayatı hakkında, başlangıçta küçük bir risale olarak kaleme aldığı bu eserini, görülen fevkalade rağbet üzerine zamanla genişleterek 25 yılda tamamladığı fevkalade bir hâl tercümesi durumuna getirdi.

²⁶ Beyzavi tefsirine haşiye yazmış olan Sadi Çelebi'nin torunlarından Ahizade, Kazasker Mehmed Efendi'nin oğludur. O, 936/1529-30'da İstanbul'da doğmuş, Ebussud Efendi'den ders almış, müderrislik ve mollalıkta bulunmuş kazaskerliğe yükselmiş, 1013/16045'te İstanbul'da ölmüştür. Ahizade'nin başta fıkıh olmak üzere çeşitli sahalarda eserleri bulunmaktadır.

²⁷ Yazmaları: Çelebi Abdullah Ef. (Süleymaniye ktb), no. 243; Laleli (Süleymaniye ktb), no. 2023; Ali Emiri Ef. Şer'iye kısmı (Millet ktb), no. 1033; Hekimoğlu Ali Paşa (Millet ktb), no. 723; Köprülü ktb, no. 722, 1062; Nurucsmaliye ktb, no. 3386; Zihni Ef. Ktb (Beyazıt U. Ktb), no. 920; Halet Ef. (Süleymaniye ktb), no.185; Esad Ef. (Süleymaniye ktb), no. 286; Fatih ktb, no. 4275; Hacı Mehmed Ef. (Süleymaniye ktb), no. 4376. İKTCYK, 365-369

²⁸ İKTCYK, 365.

²⁹ El-Shaman, LXI-LXII; Gökbilgin, "Calal-zade", İA, III, 61-63; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1342, III, 37-38; İ. H. Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet: Celal-zade Mustafa Salih Çelebiler", Belleten, XXII, S. 87, 1958, ss. 391-422; Celia J. Kerlake, "Celalzade Mustafa Efendi", DİA, VII, 260-262; İKTCYK, 403-404

Altıparmak Muhammed Efendi'nin Farsça'dan 16. yüzyılda Türkçe'ye çevirmiş olduğu bu eser Batı Türklerinin Peygamberimiz Hz. Muhammed hakkındaki bilgi kaynakları arasındaki özgün yerini günümüzde dahi korumaktadır.³³

Altıparmak, ".. pes ol kitabı Türkçeye tercüme edüp vâzih beyan ile ta'bîr ihtiyâr olundu. Tâkim, sağır ve kebîr, vadi' ve şerif müstefid olalar"³⁴ diyerek tercümenin dili ve üslubunu ortaya koymaktadır. Gerçekten 15. yüzyıl Osmanlı Türkçesinin divan nesri örnekleri göz önünde bulundurulduğunda sade bir Türkçe ile tercüme edildiği söylenebilir. Bununla beraber çok sayıda Arapça ve Farsça dinî kavram ve terkip kullanmıştır.

Çeviri amacı: "...sin-i hadd-i vukûfa vâsil ömr-ü inhitât ve zebûle nâil oldum (yaşım sonlara doğru ilerledi, ömrüm çözülmeye ve dökülmeye başladı). Diledim ki, benden sonra âmm-i nâsa nafi' ve cümle uşşâka şâmil bir eser koyam; ta kim ba'de l-mevt amelim munkâtî' olmaya. Bu kitabı her bârki okuyanlar ve dinleyenler bir fatiha ile bu fakiri yâd ve hayır dualarıyla dilşâd edeler." "... Anın lutf-u keremi hazînesinden me'muldur ki kabul buyurup şefât-i uzma ve inayet-i a'lâsına mazhar olup hîn-i intikâlde telkîn-i şehâdet ve "yevme tüblâ's-serâir" (Târîk-9) de idrâk-i şefâat müyesser ola."³⁵

Osmanlı devrinde tasavvufî akımların en hareketli olduğu ve Peygamberimiz'in hayatının bir ibadet vecdi içinde tekkelerde, zikir halkalarında ve sohbet meclislerinde okunup anlatıldığı dönemlerde tercüme edilen bu eser, meclislerin başucu, müridlerin el kitabı durumundadır. Eserde sık sık, "ey derviş, ey arif, ey sadık, ey aşık bil ki..." denilerek başlanan hitaplardan ve yer yer Hallac-ı Mansur, İbrahim Havvas, İmam Harkanî, Mu'az Râzî, Cüneyd Bağdadî gibi daha birçok tasavvuf büyüklüklerinin sözlerine ve görüşlerine yer verilmesi de bunu göstermektedir. Ayrıca eserin kaynaklarının önemli bir kısmının tasavvufî veya irşadî yönelik eserler olması da tasavvufî bir siyer kitabı özelliği taşıdığını göstermektedir.

Muhteva: Eserde, yine aynı amaca hizmet edecek nitelikte, günlük hayattan sahneler temsiller, geç-

³³ Yazmaları: Nuruosmaniye ktb no. 3083, 3084, 3085, 3086, 3087; Ayasofya ktb no. 3020; Laleli (Süleymaniye ktb) no. 2038; Fatih ktb no. 3288, 4287; Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4298, 4299, 4308, 4331, 4334, 4375; İbrahim Ef (Fatih ktb) no. 678; Atuf Ef. Ktb no. 1821, 1822, 1823; Şehid Ali Paşa (Süleymaniye ktb) no. 1946; Velîyüddin Ef. Ktb no. 2352; Bayazid U. Ktb no. 5256; Selim Ağa ktb no 759; Hamidiye (Murad Molla ktb) no. 925; Esad Ef. (Süleymaniye ktb) no. 2260; Çelebi Abdullah Ef (Süleymaniye ktb) no. 241; Hüdayî (Selim Ağa ktb) no. 59, 1039. İKTCYK, 391-400 Baskıları: İst. I. Cilt 1257, II cilt 1290; 1306; 1327-28'de Tarih-i Taberi kenarında. Yeni harflerle de baskıları yapılmıştır. Mearicü'n-Nübüvve / Altıparmak Peygamberler Tarihi, sad. A. Faruk Meyan, İst. 1976.

³⁴ Altıparmak, Me'aricü'n-Nübüvve Tercümesi, s.5.

³⁵ Altıparmak, s.5-6.

miş hayattan örnekler hikâyeler, bunlardan çıkarılan ince tesbitler, nükteler, düşündürücü ve ikna edici yorumlar hikmetler, güzellikleri süsleyen renkler misali letâifler ve bütün bunlardan çıkarılan tenbihât, işârâtlar ve beşârâtlar yer almaktadır. Bütün bu sahneler belli derecede didaktik ve felsefî önem de taşımaktadır.

Eser, bir mukaddime, dört rükün ve bir hâtime üzerine tertip edilmiştir. Beş bölümlük mukaddimenin her bölümünü Peygamberimiz'in 12 Rebi'u'l-Evvel'-inde doğmuş olmasının bereketine on ikişer yönü ile tertip edildiği belirtilmektedir.³⁶

Buna göre beş fasıldan oluşan mukaddime, her biri on iki madde olmak üzere toplam altmış maddeden oluşmaktadır.

Birinci Rükün: Peygamberimiz'in nurunun bütün âlemlerden önce yaratıldığı ve âlemin bu nurdan halk olduğu anlatılarak onun nurunun Hz. Amine'ye intikaline kadar dolaştığı yedi peygamber Hz.Âdem, Hz.Şit, Hz.İdris, Hz.Nuh, Hz.Hud, Hz.İbrahim ve Hz.İsmail hakkında bilgi verilmekte, zaman zaman Hz.Muhammed'in onlardan üstünlükleri vurgulanmaktadır.

İkinci Rükün: Peygamberimiz'in doğumundan peygamberliğine kadarki olayları (Peygamberlere ve meleklere verilen müjdelere bahsedilmekte), doğumundan önce meydana gelen olağanüstü haller, çocukluğu, gençliği, evlenmesi, seyahatleri, Kâbe hakemliği anlatılmaktadır.

Üçüncü Rükün: Peygamberimiz'in kırkıncı yaşından (peygamberliğinden) Hicret'ine kadar meydana gelen olaylar açıklanmaktadır. Vahy kavramı, nüzulü ve keyfiyeti hakkında bilgiler verilmektedir. İlk müslümanlar ve gördükleri ziyetler, Habeşistan'a hicret ve peygamberliğin başlamasından itibaren yıllara göre olayların tasnifi yapılarak anlatılmaktadır. Özellikle bu rükünde Mirac olayı hikmetlerine ve letâifine ve acâibine değinilerek detaylı bir şekilde anlatılmaktadır.

Dördüncü Rükün: Peygamberimiz'in hicretinden vefatına kadarki olaylar anlatılmaktadır. Başlangıçta Hicret ayrıntılı bir şekilde anlatıldıktan sonra, olaylar birinci yıldan itibaren kronolojik sıraya göre ele alınmaktadır. İslam'ın cemaatten devlete kurumları ve kuralları ile tesisinde verilen mücadeleler, yapılan harpler, anlaşmalar, zaferler ve Hz. Muhammed'in vefatı söz konusu edilmektedir.

Hatime: Peygamberimiz'in muteber hadis ve siyer kitaplarında zikrolunan mucizeleri anlatılmaktadır.

³⁶ Altıparmak, s.6.

4. Mevahib-i Ledünniye-i Kastallani Tercümeleri

4.1. Mealimü'l-Yakin fi Sireti Seyyidi'l-Mürselin

Mütercimi: Abdülbaki Mahmud Baki /Şair Baki (ö. 1008/1599-1600)³⁷

Eser, Şihabuddin Ahmed el-Kastalani'nin (ö. 923/1517) *el-Mevahibu'l-Ledünniye fi Minahi'l-Muhammediye* adlı kitabının çevirisidir. Baki, çeviriye vezir-i azam Sokulu Mehmed Paşa'nın emir ve fermanı ile başlamış ve 987/1579'dan önce tamamlanmıştır.³⁸

Çeviri sebebi: "Hiç şüphesiz Peygamber Efendimiz'in eserlerini incelemek, sözlerini okumak ve haberlerini dinlemek, ümmetin, hâl, ahlak ve davranışlarının düzelmesinin sebebi, din ehlinin kurtuluşunun şartıdır. Bu sebeple şiyer âlimlerinin eser ve haberlerini nakleden büyüklerin -Allah onlardan razı olsun- hepsi o hazretin doğru gidişi, seçkin davranışı, övülen ahlakı ve beğenilen vasıfları hakkında, imkân elverdiğince, beyan levhasına satırlar dizip nice muteber kitapları zuhurun gelinköşküne çıkararak cilveger etmişlerdir. Bilhassa İslam'ın ve müslümanların şeyhi, Hakk'a süluk yollarının ve yakîn menzillerinin müşşidi, Raḫbanî âlim, milletin ve dinin güneşi, Mevlana Ahmed Hatib el-Kastallanî eş-Şafi, (Allah onu Firdevs cennetlerinde oturtsun ve bağışlasın) Hazreti'ne nispet edilip Mevahib-i Ledünniye bi'l-Minahi'l-Muhammediye adıyla isimlendirilen ve hayırlı arkadaşları tarafından doğruluğu tasdik edilen nefis kitabı ki halk arasında faziletinin çokluğu ve meziyetinin üstünlüğü ile büyük bir şöhret ve sözsüz bir itibar bulmuştur. Bu kitap üslûbunun güzelliği ve manasının lezzeti ile asrın âlimlerince makbûl ve zamnın büyüklerince metbû olmuştur. Gerçekten bu güzel kitap, misk kokulu bir yasemin yüzün nikabıdır ki güzel ifadesi ve tatlı sözleri, işitilmemiş fıkralar anlatan bir kimse gibi gönle ferahlık vericidir. ... Fakat onun kapalı manasının gönül açıcı sureti, Arapça ibarelerinin perdesi arkasın-

³⁷ İstanbullu ve Fatih Camii müezinlerinden Mehmed Efendi'nin oğludur. İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra Süleymaniye müderrisliğine atanmış; Mekke, Medine ve İstanbul kadılkılarında bulunmuş, Kanuni, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed'in iltifatlarını kazanmış, ilmiye mesleğinin en yüksek payesi olan Rumeli Kadıaskerliği'ne kadar yükselmiştir. Maliku's-Şuarâ, Sultanu's-Şuarâ unvanına nail olmuştur.

³⁸ Yazmalar: Fatih ktb, no. 4293, 4294, 4295, 4296; Nurismaniye ktb, (ct. 1-2), no. 3253, 3254, 3255, 3257, 3258, 3259, 3260; Aşr Ef. - Reisülküttab (Süleymaniye ktb), (ct. 1-2), no. 710; Laleli (Süleymaniye ktb), (ct. 1, no. 666, ct. 1-2, no. 2024; Veliyüddin Ef. Ktb, (ct. 1-2), no. 518; Esad Ef. (Süleymaniye Ktb), no. 440; Hacı Mahmud ef. (Süleymaniye ktb) no. 4225, 4326; Yeni Cami-Hadice Turhan (Süleymaniye ktb), no. 900; Atf Ef. Ktb, no. 1743; Şehid Ali Paşa (Süleymaniye ktb), no. 1858; Hamidiye (Murad Molla ktb), no. 402, 403; Ayasofya ktb, no. 3157. İKTCYK, 374-358. Baskıları: İki cilt olarak basılmıştır. I. Cilt 1261; II. cilt 1313-1316; 1322-1326'da da iki cilt halinde üç defa basılmıştır. Yeni harflerle sadeleştirilmiş yayın, sad. H. Rahmi Yananlı, *Mevahib-i Ledünniye bi'l-Minahi'l-Muhammediye Tercümesi*, I-II, İstanbul, 1983.

da ve garip istiarelerin örtüsü altında gizli ve örtülü kalıp insanların gözüne nur bahşedici, umumun ve seçkinlerin hatırına sevinç saçıcı olmaktan uzak düştüğü için bu hakir... Abdülbaki niyet gayret ve kesin olarak kasd eyledi ki, beyan kaleminin parmakları ve tıbyan kaleminin parmak ucu ile manalarının ay ışını yüzünden ve güneş pırıltılı yanaklarından örtülü olan yerlerin örtüsünü kaldırıp iştiyak erbabının nazarını ve şevk aynalarına bakanların gözlerini aydınlatınsın..."³⁹

Çeviri metodu: Baki çeviriyi yaparken çok sayıda kaynağa başvurup, Kastallani'nin Şafi mezhebine uygun olarak yazdığı bölümler ve değerlendirmeleri mensubu olduğu Osmanlı Devleti'nin resmî mezhebi durumundaki Hanefi mezhebine göre değiştirmiştir, bazı tafsilatı çıkarmış, gerekli ve zorunlu gördüğü yerlerde ilaveler yapmıştır.⁴⁰ Nitekim mütercim bunu şöyle itiraf etmektedir:

"Netice olarak, o şerefli kitabın içine almış olduğu ayet-i kerimeler, meşhur tefsirlerde yazılmış olan en doğru görüşler üzere en açık ifadelerle tefsir olunduktan sonra mühim yerlerde yazılması gerekli olan Hanefi fikhının meseleleri ki adı geçen Şeyh kendi mezhebine uyma yolunu tuttuğu için ihmal etmiştir- öncelikle hazırlanıp fetva kitaplarından açık bir dille nakledilerek yerli yerince yazıldı. Hadisler ve eserlerden ölçü sahiplerinin ölçüsünde ve büyük imamların itibar mihenginde sıhhat bulmuş olanlar beyan sayfasına geçirilip senesinde meçhul bulunan ve isnadı âlimler arasında makbul olmayan münker kavil ve muteber olmayan nakillerden sakınmak gerektiği için din imamlarının tayin buyurdıkları üzere gelen rivayetlerin zaaf, kuvvet, fesad ve sıhhatlerine işaret kılındı. Ayrıca söylenmesi üzüntüye sebep olan fuzuli kavillerden, manasız tafsilattan tecrid edilip muteber haşiye ve açıklamalarda mevcut olan tahkik ehlinin sözlerinden bazı faydalı esaslar ve endişeleri giderici cevaplar katılarak bağlandı."⁴¹

"... Sözün kısası, söz konusu kitaptaki ayet-i kerimeler meşhur tefsirlerdeki en sahih görüşler üzere apaçık ifadelerle tefsir edildikten sonra, önemli yerlerde Hanefi fikhının meseleleri -ki adı geçen Şeyh kendi mezhebine uyma yolunu tuttuğu için ihmal etmiştir- öncelikle hazırlanıp fetva kitaplarından açık bir dille nakledilerek uygun yerlere yazıldı. Hadisler ve eserlerden ölçü sahiplerinin ölçüsünde ve büyük imamların itibar mihenginde sıhhat bulmuş olanlar beyan sayfasına geçirilip senedi meçhul ve isnadı âlimler arasında makbul olmayan münker kavil ve muteber olmayan nakillerden sakınmak gerektiği için din imamlarının tayin buyurdıkları üzere gelen rivayetlerin zaaf, kuv-

³⁹ Mevahib-Yananlı, s.10-11.

⁴⁰ Köprülü, Fuat, "Baki", İA, II, 251; Çavuşoğlu, Mehmet, "Baki", DİA, IV, 540.

⁴¹ Mevahib-Yananlı, s.13.

vet, fesad ve sıhhatlerine işaret kılındı.”

Hatta bu ifadeye dayanarak Baki'nin Hanefiliğe göre tadil yaptığını söyleyebiliriz. Baki daha çok kitabın 9. Maksadını oluşturan Peygamberimiz'in İbadetleri bölümünde sık sık Hanefi mezhebine atıflar yapmıştır.

Baki Arapça ve Farsça dizelerle süslediği Önsöz'de Hz. Peygamber'i şöyle nitelendirmektedir: "... siddik ve vefa ufkunun güneşi, istifâ (seçilme) göğünün cisimleşmiş nuru... 'Allah tarafından, bir nur ve her şeyi açıklayan bir kitap geldi' (Maide 15) hasebince varlık evinin aydınlatıcı çarısı olan şeriatın ışığı... 'Artık Allah'a, O'nun elçisine ve indirdiğimiz nura iman ediniz' (Tegabun 89) hükmünce şuhûd meydanlarının yakıcı ışık saçan çarısı kılınmakla kevn ve mekân arsasını, zemin ve zaman açılarını, zaman sırımının parıltılarına mazhar, hayr ve iyilik ışıklarına da kaynak..."⁴² "O resuller devleti yurdunun sultanı ... günde beş nöbet davetinin sesi, yedi iklimin sakinlerinin kulaklarına kadar ulaşıp tebliğinin gereği olan merasimi içinde toplayıcı olan nice yeşil kubbeler yükseltti. O imam-ı ümem / ümmetlerin önderi, mukteda-yı rusûl / resullerin öncüsü, hûmam-i Hümâ-kadr / Himmeti Hümâ kuşu gibi kıymetli, Hadiyi'sübûl / Yolların rehberi, Firistâde-yi Hâss-ı Perverdigâr / Allah'ın has habercisi, Resânen-de-i Hücçet-i Üstüvar / Sağlam ve kuvvetli delillerin ulaştırıcısı, yakınlığa eriş ve mahremiyete giriş yarışının başta gelen usta binicisi, Zirve-i la-mekân-ı mekânet / Mekânsızlık mekânının zirvesi, Mirac-ı melâik-i âsitânet / meleklerin miracının eşiği, 'Elbette sen yüce ahlak sahibisin' (Kalem 4) yüce makamında bulunan, hasların hassı ve 'Ben Allah ile beraberim' halvet sarayı yakınlarının kafil başı, geniş ve apaçık anlayış, bilmiş ve kavrayış yollarının meş'alecisi, 'Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik' (Enbiya 107) sofrasının, âlemlere rahmet nimetleri ikram eden cömert sofrabaşıcısı, kulların doğruluk ve kurtuluş yollarının hidayetçisi, iman ehlinin ellerinden tutup Kıyamet gününde ikamet edecekleri evlere götüreni, Rabb'in parlayan nuru, Kur'an'ın her şeyi kendinde toplayan sırrı, 'Elbette sen, gönderilen elçilerdensin (Bakara 252) büyüklük nişanı fermanın elinde tutan, 'Elbette sen, gerçeği apaçık bildiren bir doğruluk üzeresin' (Necm 79) unvanının adaletli hüccet ve burhanını üzerinde taşıyan"⁴³

Muhteva: Eser on maksat ve har maksatta bazı fasıl ve kısımlara bölünmüştür.

Birinci Maksad (1 fasıl): Peygamberimiz'in nebilerin başlangıcı ve sonu olması: Burada Hz. Muhammed'in nurunun her şeyden önce yaratılması, doğumu, sütanneye verilmesi, Şam seferi, vahyin gelişi, aşikâre

davet, ilk Müslümanlar, Akabe görüşmeleri, Hicret, ensar ile muhacir arasında tesis edilen kardeşlik, ezan, savaşa izin verilmesi, Hz. Muhammed'in gazveleri ve seriyeler anlatılmaktadır. "Nebilerin Sultanı Efendimiz Hazretleri'nin ezeller ezeline gönül açıcı risalet tacı ile her şeyin başlangıcı olan nübüvvet yüzüğünün kaşını Nebiler Hatemi ile süslediğinin beyanıdır."

İkinci Maksad (10 fasıl): Peygamberimiz'in İsimleri, Nesebleri ve Yakınları üst başlığı altında on fasıldan oluşmaktadır. Burada Hz. Peygamber'in ailesi özel hayatı ve özel eşyası söz konusu edilmektedir. "O Hazret'in Kur'an-ı Azim'de Tevriye/ Tevrat, İncil, Zebûr vesair semavi suhuflarda ve Peygamber Efendimiz'in kendi hadislerinde geçen şerefli isimlerinin beyanıdır. Ayrıca ulu evladı, temiz zevceleri, amcaları, halaları, sütkardeşleri, ebeveyninin baba ve anaları, hizmetkârlar, köleleri, azadlıları, muhafızları, kâtipleri, İslam ehline gönderdiği şerefli mektupları, etraftaki meliklere vaki olan yazışma suretinin güzelliği, Hakk'ın her tecelli ve ihsanına razı olan ahlakı ile kendisinden razı olunan hasletleri beyanıdır."

Üçüncü Maksad (3 fasıl): Peygamberimiz'in Yaratılışının Kemali, Suretinin Güzelliği, Sevilen Ahlak ve Hasletleri başlığı altında şemâil anlatılmaktadır. "O Hazret'in yaratılışının mükemmelliği, suretinin güzelliği, razı olunan ahlakı ve hasletleri beyanıdır."

Dördüncü Maksad (2 fasıl): Peygamberimiz'in gerçek peygamber olduğunu gösteren mucize, İşaret ve Kerametler başlığı altında delâil-i nübübbe, hasais-i nübüvve ve alamü'n-nübüvve türü bilgiler verilmektedir. "O Hazret'in nebiliğinin doğruluğunu ve resullüğünün gerçekliğini gösteren parlak mucizeleri, apaçık ayetleri, hususiyetleri ve eşsiz kerametleri beyanıdır."

Beşinci Maksad: Peygamberimiz'in Miracı başlığını taşımaktadır. "O Hazret'in Mirac payesi ile benzerlerinden üstün olup Hazret-i İzzet katında türlü konuşma ve müşahade hediyeleri ile seçkinliği beyanıdır."

Altıncı Maksad (10 fasıl): Peygamberimiz'in Peygamberliğinin Sübutuna Tanıklık Eden Ayetler başlığı altında Kur'an'ın konu ile ilgili ayetleri ortaya konmaktadır. "O Hazret'in ulu Kur'an ve yüce Furkan'da nebiliğinin doğruluğuna ve resul olarak gönderildiğinin gerçekliğine şahadet eden kerim ayetlerin beyanıdır. Ayrıca resullüğünün gerçekliği, yerinin ve derecesinin yüksekliği üzerine vaki olan yeminler, sünnetine uymanın ve emrine itaat etmenin gerekliliğine ilişkin olan deliller, O'nun hakkında nebilerden alınan söz ve misaklar, Tevrat, İncil ve diğer semavi kitaplarda türlü türlü tazim ve tebcil ile güzel zikrinin geçtiği beyanıdır."

Yedinci Maksad (3 fasıl): Peygamberimiz'e Muhabbetin ve Sünnetine Riayetinin Gerekliliği. "O Hazret'in muhabbetinin ve sünnetine uymanın gerekliliği

⁴² Mevahib Tercümesi, I, İstanbul, s. 7.

⁴³ Mevahib tercümesi, s. 7-9.

beyanındadır. Keza soyuna, ashabına ve kendisine uyanlara muhabbetin gerekli olduğu, salat ve selam etmenin hükümleri beyanındadır.”

Sekizinci Maksad (3 fasıl): Peygamberimiz'in Hastalıklara İlacı, Rüya Tabiri ve Gaybdan Haber Vermesi. "O Hazret'in dert ve hastalık sahiplerine ilacının zikri, rüya tabir etmesi ve gaibten haber vermesi beyanındadır."

Dokuzuncu Maksad: Peygamberimiz'in İbadetleri. "O Hazret'in taat ve ibadetleri, zikir ve duaları beyanındadır."

Onuncu Maksad (3 fasıl): Allah'ın Peygamberimiz'i Kendine Daveti. "Hak Tealâ Hazretleri'nin O Hazret'i kutluluk bahçesine ve dostluk yakınlığına davet etmekle nimetini tamamladığının ve yüceliğini kemale erdirdiğinin beyanındadır."

Hatime.

4.2. el-Mevâhibbü'l-Ledünniye bi'l-Minehi'l-Muhammediye Tercümesi

Mütecimi: Mahmud Magnisavî (muhtemelen 10/16 yüzyıl)⁴⁴

Söz konusu çevirinin herhangi bir yerinde el-Mevâhibbü'l-Ledünniye'nin başka bir çevirisinden bahsedilmediği göz önünde tutulursa Baki'ninki ile aynı zamanda yapıldığı söylenebilir. Kastalani siyerinin ikinci Türkçe çevirisidir.⁴⁵

Çeviri sebebi: Dibace'de şöyle açıklamaktadır:

"Bu fakir, kesirü't-taksir Mahmud Magnisavi hakirin dâhi hatırına hutur ider idi ki, ben fakir dâhi ol Vücud-i Mükerrrem (sas) hazretlerinin vaf-ı şerif ile vesile-i şefaathahsil idem lakin ne güne vaf eyleyeyim ve ne tarikle mübaşeret ideyim diyü tahayyur ve tereddütte iken Cenab-ı Vacibü'l-Atâyâ tarafından bu kalb-i zaife ilham olundu ki el-Mevâhibbü'l-Ledünniye ismi ile müsemma kitap ki Şeyh Allame Ahmed b. Muhammed Ebi Bekr el-Kastalani eş-Şafi hazretlerinin telifidir ki anı tercüme eyleyüp lisan-ı Türkiye nakl eyleyeyim... gerçi bundan akdem husus-i mezburde bir kaç telif olunmuştu, lakin kimi mevzun derc olmakla fehminde suubet var kimisi de dahi akval-i zaife derc olunmuş. Amma ki kitab-ı mezbur kibar-ı ulemai muhaddisinden şeyh-i mezburun telifi olup nakl eylediği rivayât ve ahbar-ı sahihadır. Binaanaleyh bu tarafa tevcih-i hatır kılındı. Amma bu kitaba nazar eyleyenler lisan-ı Türkidedir diyü nazar-ı hakaret itmeyeler."⁴⁶

⁴⁴ Mütercim hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber 998/1596'da Manisa ve 1003/1594'te Şam'da müftülük görevlerinde bulunup 1005/1596'da vefat eden Manisalı âlimin mütercim olabileceği ileri sürülmektedir. Nev'izade Atâi, Hadaikü'l-Hakaik fi Tekmitü's-Şakayık, İstanbul 1268, 407; M. Süreyya, Sicill-i Osmani, IV, 315; el-Shaman, LXIV.

⁴⁵ Yazmaları: Konya Müzesi no. 1170; Topkapı Sarayı Müzesi R. 319.

⁴⁶ El-Shaman, LXV.

5. İbn Hişam'ın Siyer-i Nebi Tercümesi

Mütercimi: Aydınlı Eyyüb b. Halil (ö. 986/1578)⁴⁷

Eyyüb 986/1578'de İbn Hişam'ın siyerini açık, sade, Arapça ve Farsça terkip ve kelimelerden mümkün olduğunca kaçınarak çevirmiş ve III. Murad'a sunmuştur.⁴⁸

Çeviri metodu: İbn Hişam'ın Arapça metnindeki İbn İshak'a ait rivayetleri çevirmiş, İbn Hişam'ın eklemelerini dışarıda bırakmıştır. Bununla beraber, bazı yerlerde İbn Hişam'ın rivayetlerine yer vermiştir. Ravi silsilesi bazen aynen bazen kısaltılarak çevrilmiştir. Çeşitli rivayetlerin bulunduğu bir konuda rivayetlerden bir veya birkaçını tercih ederek çevirmiştir. Bazen da rivayetleri bir ifadede özetlemiştir. Arapça bazı cümleleri açıklamış, İbn Hişam'daki Arapça şiirleri çevirmediği gibi bir kısmını Türkçe nüshasına da almamıştır. Hz. Peygamber ile ilgili olmayan, daha çok Bi'set öncesine ait bazı olaylar ve rivayetleri atlamıştır. Çeviride bazen takdim ve tehir yapmıştır. Bazen Arapça kelime ve ibareleri iyi anlayamamış veya yanlış okumuş, dolayısıyla tercüme yanlışlıkları yapmıştır. Her bölümü bir dua ile bitirmiştir. Bu haliyle Eyyüb'ün eseri muhtasar bir çeviri niteliğindedir.

Çeviri sebebi: "Eyyüb'ün Kazvini'den yaptığı Arapça çeviriyi gören şehzade Murad ondan başka bir çeviri daha istemiş, bunun üzerine Eyyüb rüyasında bir aziz şeyh görmüştür. Şeyh ona "Madem ki sen bu kadar güzel tercüme yaparsın, şimdi de gel Hz. Peygamber'in siresini Türk diline tercüme et. Dünya ve ahirette büyük sevap kazanmış olursun ve Kıyamet gününde Hz. Peygamber'in şefaatine nail olursun." Eyyüb uyanınca Manisa III. Murad Camii'ne gitmiş şükür namazı kılarak hemen orada İbn Hişam'ın siyerini tercümeğe başlamış ve 12 R. Evvel 986/19 Mayıs 1578'de tamamlamıştır.⁴⁹

6. Siyer-i Kazeruni Tercümeleri

6.1. Sahâifu'l-İber ve Letâifu's-Siyer / Siyer-i Kazerunî Tercümesi

Mütercimi: Vahyizade Mehmed b. Ahmed İzniki (ö. 1018/1606)⁵⁰

Kazerunî'nin Sahâifu'l-İber ve Letâifu's-Siyer adlı siyerinin ilk Türkçe çevirisidir. Vahyizade, Daru'l-Ha-

⁴⁷ Aslen Aydın Nazilli'li olan Eyyüb iyi eğitim görmüştür. Manisa sancağında görev yapan Osmanlı şehzadesi Murad'a Zekeriyâ el-Kazvini'nin (ö. 682/12589 Acaibu'l-Mahlukât ve Garâibu'l-Mevcudât adlı eserini Arapçadan çevirerek 977/1569'da takdim edip gözüne giren Eyyüb söz konusu şehzadenin 982/1574'te tahta çıkmasıyla İstanbul'a gitmiş ve hayatını sürdürmüştür. Osmanlı kültür hayatının altın çağı olan 16. yüzyıl yaşayan Eyyüb münşilik görevi yanında iyi bir şair idi.

⁴⁸ Mustafa Fayda, "İbn Hişam", DİA, XX, İstanbul, 2000, 73..

⁴⁹ Bu çeviri Mes'ad Suveylim eş-Şa man tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır El-Shaman, CII-LXII.

⁵⁰ Vahyizade hk. bkz. Bağdadi, Hediye, II, 268; Atâi, Zeyl, 598; Bursalı, I, 182.

dis'te müderris iken 18 Ramazan 1003 / 27 Mayıs 1595'te tamamlamıştır. Üslup sadedir.

Sebeb-i tercüme: "... Acem lisanını bilmeyenlere bile faidesi amm ü şamil olduğu cihetinden" ifadesi genel okuyucuya Hz. Peygamber'i anlatmak olduğu anlaşılmaktadır.

Muhteva: Mukaddime, dört kısım (her kısım bir-kaç bab) ve Hatime'den oluşmaktadır. Mukaddime: tercüme sebebi ve kitabın muhtevası; Birinci Kısım (8 bab): Hz. Muhammed'in nurunun bütün mahlûkattan önce yaratılması; İkinci Kısım (9 bab): Hz. Muhammed'in peygamberliğine kadar hayatı; Üçüncü kısım (9 bab): Peygamberliğin Mekke dönemi; Dördüncü kısım (11 bab): Hicret, Medine hayatı, gazveler; Hatime (7 fasıl): Mucizeler, hukuk ve hasais vs.⁵¹

6.2. Siyer-i Kazeruni Tercümesi

Karaçelebizade Abdülaziz Efendi (ö. 1068 / 1657)

*Siyer-i Kazeruni Tercümesi:*⁵² Bu çeviriyi kardeşi ve aynı zamanda hocası olan Karaçelebizade Mehmed Efendi'nin ricası üzerine yapmış ve IV. Murad'a (1032/1623-1049-1640) ithaf etmiştir. Sadud-din Muhammed b. Mesud Kazeruni'nin el-Muntaka fi Siyeri'n-Nebi / el-Münteka fi Mevlidi Mustafa adlı siyerinin çevirisi olan bu çalışma büyük ihtimalle 1041/1631'den önce gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çeviri Vahyiza'de'nin eserinden daha yaygın olarak okunmuştur.⁵³

Muhtevası: Eser dört kısım, kısımlar çeşitli bablar ve bir Hatime üzerine tertip edilmiştir. Birinci kısım (8 bab): Hz. Muhammed'in nurunun bütün mahlûkattan önce yaratılışı; İkinci kısım (9 bab): Hz. Muhammed'in peygamberliğine kadar hayatı; Üçüncü kısım (9 bab): Hz. Muhammed'in Mekke'deki peygamberlik hayatı; Dördüncü kısım (11 bab): Hz. Muhammed'in hicreti, Medine hayatı ve gazveleri; Hatim (7 fasıl): Hz. Peygamber'in mucizeleri ve ona sevgi ve itaatın gereği.

7. Siyer-i Halebi Tercümeleri

7.1. Şerhu Kasidetü'l-Halebi / Siyer-i Halebi Tercümesi

Mütercim Ayıntablı Seyyid Ahmed Asım Efendi (ö. 1235/1820)⁵⁴

⁵¹ El-Shaman, LXVI-LXVII.

⁵² Kazeruni'nin, Arapça eseri mechul birisi tarafından Farsçaya çevrilmiş, Karaçelebizade de Farçadan Türkçeye çevirmiştir bkz. İKTÇYK I, V, Fasikül, 359, dipnot 1.

⁵³ Yazmalar: Ayasofya ktb. No. 3242; Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb.) No. 4368; Şehid Ali Paşa (Süleymaniye ktb.) No. 1856; Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb.) No. 4318; Nuruosmaniye ktb. No. 3339; Hekimoğlu Ali Paşa (Millet ktb.) No. 866; Hamidiye (Murad Molla ktb.) 923; Esad Ef. (Süleymaniye ktb.) No. 2286. İKTÇYK I, V, Fasikül, 359-361; El-Shaman, LXXXI

⁵⁴ Asım Efendi Antep'te ilk tahsilini alıp Arapça ve Farsçaya vukufiyet

Ragıp Paşa hocası diye ünlü İbrahim b. Mustafa el-Halebi el-Mudari'nin (ö. 1190/1776) 63 beyitlik Arapça *Nazmu's-Sireti'n-Nebeviye* adlı eserinin ilk Türkçe çevirisidir. Bu eser Arap edebiyatında çok ünlü olmamakla beraber III. Selim namına Asım Efendi tarafından çevirilmiştir ve padişaha ithaf edilmiştir. Eser matbu nüshadaki bir ibareden dolayı *İzahü'l-Meknun* olarak da tanınmıştır.⁵⁵

İbrahim Halebi'nin eserini başlangıçta, belki de Hz. Peygamber'in altmış üç yıllık ömrünü sembolize etmek için bu sayı kadar beyit olarak kaleme almış daha sonra bunu Şerh-i Nazm-ı Sire adıyla şerh etmiştir. Mütercim Asım Efendi de bunu tercüme etmiş bu esnada bazı ilaveler yapmıştır.

Üslup hakkında Mukaddime'de şöyle denmektedir: "Kaldı ki umde-i meram, zabt-ı vekayi-i hazret-i Seyyid'il-Enam ve ifade ve istifade-i amme-i havas ü avam olmağla merhum Veysi ve Nabi gibi tekellüfât-ı münşiyane ve teşeddükât-ı sühanverane vadilerinde sarf-ı licam ve herkes şinas olan zeban-zed ve me'nus ibaret iltizamıyla tercümesine i'mal-i yera'a-i ihtimam olmuştur."

Muhteva: Hz. Muhammed'in bütün mahlûkattan önce ruhunun yaratılışı, viladet, şakk-ı sadr, Ebu Bekir ve Ömer'in viladetleri, Hz. Muhammed'in annesinin vefatı, babası ve dedesinin hayatları, Hz. Muhammed'in gençliği, Ficar olayı, Yemen seferleri, Hz. Hatice ile evliliği, vahyin başlaması, Mekke'yi İslam'a davet, İlk Müslümanlar, mucizeler, Mirac, Hicret, seriyyeler ve gazalar, zevceleri, mektupları, heyetler, Mekke'nin fethi, sahte peygamberler, vafat.⁵⁶

7.2. Şerhu Kasidetü'l-Halebi Tercümesi

Mehmed Efendi (ö. 1216/1801'den sonra)

Halebi'nin Şerh-i Nazm-ı Sire'sinin ikinci çevirisidir. Mütercimi hakkında Yeniçeri ocağında kâtip olarak çalışması dışında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Çeviri 1216/1801'de Bağdat'ta bitirilmiştir. Eserin Arapça metni kırmızı, Türkçesi siyah mürekkeple yazılmıştır. Tek nüshası İngiltere'de British Museum'da no. 7869'de kayıtlıdır.⁵⁷

8. Ravzatü'l-Ahbab-ı Şirazi Tercümesi

Ravzatü'l-Ahbab fi Sireti'n-Nebi ve'l-'Al ve'l-'Ashab Tercümesi

kesb ettikten sonra İstanbul'a gelmiş ve daha çok dil çalışmalarına ağırlık vermiştir. Farsça Burhan-ı Katı adlı sözlük ile Arapça Kamus'u tercüme etmiştir. Mütercim'in Fransızca'yı da iyi bildiği maruftur. Yedi eseri bilinmektedir. M. F. Köprülü, "Asım", İA, I, 665-673; Bağdatlı, İzah, I, 116.

⁵⁵ Yazmalar: Atıf Efendi ktp, no. 1742; Esad Ef. (Süleymaniye ktb.), no. 2299. İKTÇYK 369-370. Baskısı: İlk baskısı 1205/1790'da yapılmıştır. İkincisi Bulak, 1248, ss. 405.

⁵⁶ El-Shaman, XCII-XCIV.

⁵⁷ El-Shaman, XCIV.

Mütercimi: Magnisavi Benlizade Mahmud (ö. 1138/1725 veya 1140/1727)⁵⁸

Ataullah b. Fazlullah il-Hüseyinî Eş-Şirazi [Cemal Hüseyinî] Cemalüddin Ataullah b. Fadlullah el-Hüseyinî eş-Şirazi'nin (ö.926/1520) Ravzatü'l-Ahbâb fi Siyeri'n-Nebi ve'l-Âl ve'l-Ashâb adlı eserinin 1106/1693'de tamamlanmış çevirisidir.⁵⁹

Muhtevası: Ravza üç maksad üzere düzenlenmiştir; I. maksad: Hz. Muhammed'in hayatı, II. Maksad Hulefa-ı Raşidin ve ashabın ileri gelenleri, III. Maksad Hz. Hasan ve Hüseyin'in hayatları, Emevi ve Abbasi halifelerini içerir.⁶⁰

9. el-Vefâ-i İbnu'l-Cevzi Tercümesi

el-Evfâ fi Tercemeti'l-Vefâ / Siyer-i Nebi

Mütercim: Ahmed Neyli Mirzazade (ö. 1161 / 1748)⁶¹

Eserin aslı Bağdad'lı Abdurrahman ibnu'l-Cevzi'nin (ö. 597/1200) Arapça el-Vefâ fi Fazail'l-Mustafa'sıdır. Tercüme 486 baba bablar da çeşitli fasillara ayrılmıştır. Hz. Muhammed'in nurundan, silsilesinden, doğumundan, hayatından, mucizelerinden, vefatından ve ashabının faziletlerinden bahsetmektedir.⁶²

10. İşraku't-Tevarih-i Kadı Aduddin b. Abdurrahman Tercümesi

İşraku't-Tevarih Tercümesi / Zübdetü't-Tevarih

Mütercim: Gelibolulu Mustafa Ali.

Eser, Kadı Aduddin b. Abdurrahman'ın (ö.756/1355) İşraku't-Tevarih'inin genişletilmiş çevirisidir. Muhteva: Bir mukaddime ve dört tabakadan oluşmaktadır. Mukaddime'de nebi, resul ve ulu'l-azim peygamberlerin hangileri olduğu ve sayıları; birinci tabakada Hz. Âdem'den Hz. İsa'ya kadarki peygamberler; ikinci tabakada Hz. Muhammed ile evlad veakrabasından; üçüncü tabakada aşere-i mübeşşereden, dördüncü tabakada İmam Gazali'ye kadarki büyük imamlardan, muhaddislerden ve diğer âlimlerden bahsedilmektedir.⁶³

⁵⁸ Bursalı, III, 31; M. Uluçay, Manisa Ünlüleri, Manisa 1946, 24; Keşfu'z-Zunun, I, 922-23.

⁵⁹ Baskılar: İstanbul, I-III, 1268/1851; İstanbul 1281/1864, I-II; İstanbul 1288/1871, Matbaa-i Âmire, (II. Cilt, 1+471.

⁶⁰ El-Shaman, LXXXIII-LXXXIV.

⁶¹ Mütercim, İstanbul kadılarından Mehmed Efendi'nin oğludur. İyi bir eğitimden sonra müderrislik, kadılık yapmış, Anadolu ve Rumeli kadaskerliklerine yükselmiştir. Âlim ve şair bir zat idi. Telif ve tercüme eserleri bulunmaktadır.

⁶² Yazmaları: Beyazıt U, ktp, no. 5266; Pertev Paşa (Millet ktb), no. 488; Kılıç Ali Paşa (Süleymaniye ktb), no. 738; Halet Ef. (Süleymaniye ktb), no. 66; Nuruosmaniye ktb, no. 736. İKTCYK, 371-372.

⁶³ Yazma nüshaları: Reşid Ef. (Millet ktb) no. 663; Hamidiye (Murad Molla ktb) no. 948; Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4505 İKTCYK, 337-338.

b. Telif Siyerler

1. Manzum Siyer-i Nebi

Müellifi: Amasyalı Müniri İbrahim / Mehmed Çelebi (ö. 927/ 1520)⁶⁴

Türkçe siyerlerin en hacimli olan eser yedi cüzden oluşmaktadır.

Kaynakları: Çeşitli yerlerde İbn İshak ve Ebu'l-Hasan el-Bekri'ye atıflarda bulunmuştur. Bundan dolayı el-Bekri'nin siyerinin, hatta Darir'in manzum çevirisi kabul edilebilir. Yazma nüshası: Topkapı Sarayı, K. 994, K. 995.⁶⁵

2. Dürrü't-Tac fi Sireti Sahibi'l Mirac

Müellifi: Alaşehirli Kadı Veysi (969/1561-1037/1628)⁶⁶

Türkçe ilk telif ve özgün siyer olan ve 1037/1628'de yazılan natamam bu eser güvenilir kaynaklara dayanmaktadır. Türkçe siyerlerin en güvenilirlerinden olup kendinden sonrakileri etkilemiştir. Türkiye ve dışında çok sayıda baskı ve yazma nüshası bulunmaktadır.⁶⁷

Muhteva: Eser easen Mekki ve Medeni olmak üzere iki kısım (cilt) halinde kaleme alınmıştır. 23 makalelik birinci kısım Hz. Muhammed'in doğumundan Hicret'e kadar olan Mekke dönemini, 14 makaleden oluşan ikinci kısım ise Hicret'ten Bedir Savaşı'na kadar olan dönemi içermektedir.

⁶⁴ Bursalı, II, 409; Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi, III, 248.

⁶⁵ el-Shaman, LVI-LVIII.

⁶⁶ Asıl adı Üveys b. Mehmed olan yazar Veysi mahlası ile tanınmıştır. Kadı Mehmed Efendi'nin oğlu olan Veysi, Alaşehir'de doğmuştur. İlk medrese eğitimini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelen Veysi, burada dönemin ünlü âlimlerinden Salih Efendi ve Ahmed Efendi'den ders almıştır. Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerlerinde başta kadılık olmak üzere çeşitli görevlerde bulunmuş, sekiz yaşında Üsküp'te ölmüştür. Yabancı kelimeleri çok kullanan Veysi'nin dilini anlamak zordur. Mensur eserlerinde bile teşbih, istiare, tenasüb, seci ve cinas gibi edebi sanatlarla sıkça rastlanır. (M. Kanar, "Veysi", İA, XIII, 308) Metin Arapça, Farsça terkipler ve üslup bakımından ağır olmakla birlikte halk tarafından müellifin samimiyetinden dolayı yaygın olarak okunmuştur. (Banarlı, 681)

⁶⁷ Yazmaları: (toplam 53 tane) Aşir Ef. - Reisü'l-Küttâb (Süleymaniye ktb) no. 800/2; Veliyuddin Ef. Ktb no. 884, 885, 886; Ali Emiri Ef. (Millet ktb) no. 347, 348; Ayasofya ktb no. 3192, 3246, 3247; Laleli (Süleymaniye ktb) no. 2058; Reşid Ef. (Millet ktb) no. 1326; Fatih ktb no. 4403; Şehid Ali Paşa (Süleymaniye ktb) no. 1895/1, 1896; Bağdatlı Vehbi Ef. (Süleymaniye ktb) no.1242; Aşir Ef (Süleymaniye ktb) no.258; Selim Ağa ktb no. 803, 804, 805; Nuruosmaniye ktb no. 3348, 3349, 3350, 3351/1, 4220/1; Esad Ef. (Süleymaniye ktb) no.2188, 2285, 2289, 2291; Pertev Paşa (Millet ktb) no. 487/1; Hacı Hammud Ef (Süleymaniye ktb) no. 2290, 4320, 4322, 4274, 4323, 4386, 4389; Bayazıt U. ktb no. 208, 5252, 5253; Hekimoğlu Ali Paşa (Millet ktb) no. 769/1; Nazif Paşa (Süleymaniye ktb) no.1170; Atif Ef. Ktb no. 1764, 1765, 1766; Halet Ef. (Süleymaniye ktb) no.731; Hafız Ahmed Paşa (Köprülü ktb) no. 235/1; Asım Bey (Köprülü ktb) no. 391; Daru'l-Mesnevi (Murad Molla ktb) no. 363; Arif Ef. (Molla Murad ktb) no. 162; Hamidiye (Molla Murad ktb) no. 957, 963; Hüsvrev Paşa ktb no. 417. İKTCYK, 419-435. Baskıları: Tashih eden, Sadullah Said Amedi, Kahire 1245/1829, Bulak Matbaası, 126+114; 1248/1832'de Zeyl-i Nabi ala Siyer-i Veysi adıyla Nabi zeyli ile beraber Bulak'ta,1286/1869'da Veysi'nin diğer eserleri Habname ve Şehadetname ile birlikte yayımlanmıştır.

Birinci kısmın 1. makale: Hz. Muhammed'in şecerresi, 2. makale: Zenzem kuyusunun bulunup temizlenmesi, 3. makale: Abdullah'ın Amine ile evlenmesi, 4. makale: Hz. Muhammed'in adları ve lakapları, 5. makale: doğumu, 6. makale: Nuşirevan'ın adaleti hakkındaki hadis hususunda bir değerlendirme, 7. makale: süt anneye verilmesi, 8. makale: Şam yolculuğu sırasında Rahip Bahira ile karşılaşması, 9. makale: Hz. Hatice ile evlenmesi, 10. makale: Kâbe'nin tamiri, 11. makale: ilk vahyin gelişi, 12. makale: İslam'a davet, 13. makale: müşriklerin Hz. Peygamber'e sözlü ve fiili sataşmaları, 14. makale: Habeşistan'a hicret izninin çıkışı, 15. makale: Habeşistan'a hicret ve Amr b. As ile Ammara b. Velid'in müslümanları geri götürmek için Necaşi'ye müracaatı, 16. makale: Hz. Hamza, 17. makale: Ömer ve cinlerin Müslüman oluşları, 18. makale: müşriklerin Ebu Talib'e müracaat ederek yeğeni Hz. Muhammed'i himayeden vazgeçirme girişimleri, 19. makale: müşriklerin boykot ilanı ve Ebu Talib'in ölümü, 20. makale: Taif seferi ve dönüşte cinlerin Müslüman oluşu, 21. makale: Mirac, 22. makale: Hz. Peygamber'in Medinelileri İslam'a daveti, 23. makale: Hicret.

İkinci kısım 1. makale: Hz. Peygamber'in Hicret yolculuğu, Kuba Mescidi ve Medine'ye ulaşması, 2. makale: Yahudi haham Abdullah b. Selam'ın Müslüman oluşu, 3. makale: Selman-ı Farisi, 4. makale: Selman'ın Müslüman olmak için Hz. Peygamber'e getirilişi, 5. makale: ezanın meşru kılması, 6. makale: konuşan bir kurdun Hz. Peygamber'den haber vermesi, 7. makale: Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evlendirilmesi, 8. makale: cihad / kıtal ayetlerini inmesi, 9. makale: serriyeler ve gazveler, 10. makale: Hz. Hamza'nın bazı büyük savaşları, 11. makale: kiblenin değişmesi, 12. makale: Ebu Cehil ve bazı din düşmanlarının helak olması, 13. makale: Kureyş eşkıyasından Umeyr b. Cüheymî'nin Müslüman olmaları, 14. makale: Asman binti Mervan adında Yahudi bir kadının Umeyr b. Adi tarafından öldürülmesi.

Süslü ve sanatlı nesri güzel örneklerinden olan Dürretü't-Tac'da 65 Türkçe, 28 Arapça ve 209 Farsça beytin yanında ayetler, hadisler ve Arapça, Farsça ibareler bulunmaktadır.

Kaynakları: Veysi; siyer, tarih, tefsir, hadis ve sözlükler başta olmak üzere pek çok kaynağa başvurmuştur. Başlıcaları: İbn İshâk (ö. 151/768) Sîretü İbn İshak, İbn Hişam (ö.218/833) es-Sîretü'n-Nebeviyye, Fahreddin Razi, İsmetü'l-Enbiya, İbn Kesir, es-Sîretü'n-Nebeviyye, Taberi, Tarih, Kadı İyaz (ö.544/1149) Şifa; es-Süheyli, (ö. 581/1185) er-Ravdu'l-Unuf; İbn Seyyidin'n-Nas, (ö.734/1333) Uyunu'l-Eser; Sibt İbnu'l-Acemi, (ö.841/1437) Nuru'n-Nibras; el-Diyarbakiri, Hüseyin (ö.960/1552) el-Hamis; el-Kastalani (ö.923/1517) el-Mevahib; el-Kazeruni,

Sadedin (ö.954/1547) Siyer-i Kazeruni; Molla Muin Miskin (ö.954/1547) Mearic; eş-Şirazi, Asiluddin (ö.884/1479) Dürücü'd Dürer; eş-Şirazi, Cemaleddin (ö.926/1519) Ravzatu'l-Ahbab.⁶⁸

Zeyilleri

a. Siyer-i Veysi Zeyli

Ataullah Nev'i-zade Atâi (ö. 1045/1635)⁶⁹

Veysi'nin siyerine zeyl olarak başlattığı eserini Bedir gazvesinden başlayarak yazmaya başladığı eser ölümü üzerine sekiz yaprak olarak yarıda kalmıştır.

Atâi eserin başında şöyle demektedir: "... Malum ola ki, bu hilalde eimme-i fenn-i siyer takdim ü tehir-i vekayi ve tayy-i zikrû tahrir-i sevânih-i badayi cihtinden ihtilafat-ı kesire etmişlerdir. Bu hakir intihab-ı ezvâh ve esahve intika-ı ma iştehere ve sahh ihtiyar etmiştir."⁷⁰ Bu çalışmanın kütüphanelerde çeşitli nüshaları bulunmaktadır. Yazma nüshası: Ali Emiri Ef. (Millet ktp), no. 352/1.

Atâi'nin başlıca kaynakları: İbn Seyyidi'n-Nas, Uyun; Diyarbakirki, Hamis; Handemir Habibü's-Siyer; Eş-Şirazi, Abdullah b. Abdurahman, Dürücü'd-Dürer; Molla Miskin, Mearic.⁷¹

b. Siyer-i Veysi Zeyli

Nabi (ö.1124/1721) de muhteviyat ve edebiyat bakımından önemli iki zeyil kaleme almıştır. Nabi'nin birinci zeyli Hicretin ikinci yılında Benü Kaynuka Olayı'ndan başlayarak Mekke'nin Fethi'ne kadar geçen zamandaki Hz. Muhammed'in gazvelerini içine alır. Bundan yirmi yıl sonra kaleme aldığı Zeyl-i Zeyli-Nabi adlı ikinci zeyil Mekke'nin fethinden hicri 9. yıla kadar olan dönemi içine alır. İlk zeyli 1245/1829'da Veysi'nin siyeri ile birlikte, 1284/1867'de de ayrı olarak Bulak'ta yayımlanmıştır. İkinci zeyil ise yayımlanamamıştır, çeşitli kütüphanelerde nüshaları bulunmaktadır.

Nabi'nin telif sebebi:

Ümidim halkdan Nabi ne ihsan ü ne tahsindir

Mücerred hidmet-i Peygamberi de şevk-i mutlaktır

Tekâpû-i siyerden arzu-ı kalb-i mahzunum

Rıza-i sūrûr-i alem kabul-i Hazret-i Hak'dır.⁷²

⁶⁸ el-Shaman, LXIX-LXX; Mustafa Erkan, "Dürretü't-Tac", DİA, X, 33 Siyer-i Veysi hak. blz. Nuran Öztürk, Siyer Türü ve Siyer-i Veysi: Dürretü't-Tac fi Sireti Sahibi'l-Mirac, Doktora tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997.

⁶⁹ Kadıasker ve şair Nev'i Efendi'nin oğludur. Babasından ve döneminin ulemasından dersler arak iyi bir tahsil görmüştür. Rumeli ve birkaç yerde kadılık yapmış en son Üsküp kadılığından ayrılp İstanbul'da ölmüştür. Atâi, âlim, şair ve tarihçidir. Çok sayıda eserinden Şakayık-ı Numaniye Zeyli ve Hamse'si meşhurdur.

⁷⁰ El-Shaman, LXXIII.

⁷¹ İKTCYK, 373; Osmanlı Müellifleri, III, 95; el-Shaman, LXXII-LXXIII.

⁷² Matbu nüsha 4; el-Shaman LXXV.

Nabi'nin başlıca kaynakları:

İbn İshak, İbn Hişam, Vakidi, ez-Zühri, İbn Sa'd (ö.230/845), Taberi eş-Şirazi, Ataullah b. Fadlullah (ö.1999/1595) Ravzatu'l-Ahbab; Cami (ö.890/1492) Şevadidü, Molla Muin Miskin Mearic; el-Kazeruni, el-Münteka; El-Diyarbakiri (ö 960/1552) el-Hamis fi Ahvali Enfesi'n-Nefis; el-Külaî, Süleyman b. Musa (ö.634/1236) el-İktifa fi Megazi'l- Mustafa; el-Begavi, Hüseyin b. Mesud (ö.517/1123) Mealimü't-Tenzil, Buhari, Taberani, Beyhaki, Zehebi Mizan.⁷³

c. Siyer-i Veysi Zeylinin Zeyli

Nazmi-zade Hüseyin Murtaza Efendi (ö. 1136/1722)

Bu çalışma Nabi'nin zeyline zeylidir.⁷⁴ Bu zeyil Amr b. As ve Halid b. Velid'in seriyelerinde Hz. Peygamber'in ölümüne kadar olan devreyi ihtiva etmektedir.⁷⁵

d. Tiffi Ahmed Çelebi (ö. 1255/1839) Zeyli:

Ahmed Çelebi, Nabi ve Nazmizade'nin değinmedikleri veya yeterince aydınlatmadıklarını iddia ettiği bazı olayları aydınlatmak için yazmıştır. Bunlar Mekke'nin Fethine tetimme, Huneyn ve Taif gazveleri, ganimetlerin taksimi, umrenin yerine getirilmesi ve Mekke'ye dönüş, Hz. Peygamber'in oğlu Hz. İbrahim'in doğuşu, Kab b. Zühayr hadisesi, Tebuk gazvesi ve Abdullah b. Selül'ün helakı, Hz. Ebu Bekir'in hac emirliği, Habeş kralı Necaşi'nin ölümü ve Hz. Peygamber'in haccı gibi konulara eğilmiştir. Veysi'nin üslubuyla kaleme alınan bu çalışmanın tek nüshası Madina Arif Hikmet Kütüphanesi'ndedir. (nr. 40/242)

Telif gayesi:

"Ya Rabb bana melek-i sühani ram eyle / Ol mülkde hüküm kıyam am eyle,

Zeyl-i siyer-i Mustafavidir fikrim / Tekmilinin ashabını ilham eyle."⁷⁶

Telif sebebi: "Evvela, eser-i nadire-perver Veysi-i merhumu pişnihâd ve nişu-i feyz-bu-i ruhanîyetinden istiane ve istimdad ve saniye: mârru'z-zikr merhum Nabi-i hoş lehcenin nakş-i kitabe asman revak ve itibar ve iştihar eylediği zeyl-i na-tamam berâ'ât-i irtisam tekmil ve mertebe-i salise de tezyile tahrik-i hâme-i himmet ve cithad berle pâ-nihade-i şevâri-i şuru olan

⁷³ El-Shaman, LXXIV-LXXV.

⁷⁴ Yazmalar: Ali Emiri Ef. (Millet ktb), no. 353; Nuruosmaniye ktb, no. 3309, 3351/3; Şehid Ali Paşa (Süleymaniye ktb), no. 1895/3; Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb), no. 4377; Hamidiye (Murad Molla ktb) no. 942; Hasan Fehmi Paşa (Bayazıt U. Ktb) no. 125; Nafiz Paşa (Süleymaniye ktb) no. 1177; Hekimoğlu Ali Paşa (Millet ktb) no. 769/2; Hüdayi (Selim Ağa ktb) no. 1885; Hafız Ahmed Paşa (Köprülü ktb) no. 235/3. İKTÇYK, 383-387;

⁷⁵ Kanar, s.308-309; Erkan, s.33-34.

⁷⁶ El-Shaman, LXXVIII.

sibak-ı kasabu's-sebak hilye-i fesahat..."⁷⁷

e. Süleyman Talip Zeyli

Hassa ordusu silahşörlereinden Koçhisarizade Talib zeylini 1206/1792'de kaleme almıştır. Nabi'nin birinci zeylinin zeyli niteliğindedir. Benu Kaynukâ Gazvesinden Hudeybiye Musalahası'na kadar olan dönemi ele alır. Tek yazma nüshası Berlin Kraliyet Kütüphanesi'ndedir (nr. 1049)

Bunlara ilaveten, Bosnalı Abdülkerim Sami Efendi'nin (ö. 1096/1684) de bir zeyil yazdığı söylenmişse de bir nüshası bulunamamıştır. Ayrıca Ragıp Paşa'nın (ö. 1176/1763) Huneyniye adlı gazavatnamesi Veysi'ye bir zeyl olarak düşünülmüştür.⁷⁸

3. el-Favayihü'n-Nebeviye fis's-Siyer'i'l-Mustafaviye

Karaçelebizade Abdülaziz Efendi (ö. 1068 / 1657)

O, siyer üzerinde çalışmış Osmanlı müelliflerinden birisidir. Bu konuda bir çeviri ikisi telif üzere üç eseri bulunmaktadır.

1. *el-Favayihü'n-Nebeviye fis's-Siyer'i'l-Mustafaviye / Siyer-i Aziz Efendi*: Bahislerin hepsi "Fâ'ihâ" diye sıralandığı için kitaba Favayih adı verilmiştir. Karaçelebizade'nin siyere dair telif eseridir. Seciyeli ve sanatlı bir üslup kullanılmıştır.⁷⁹

Muhteva: Bir mukaddime, kırk beş fâ'ihâ ve bir bab olarak düzenlenmiştir. Hz. Muhammed'in nesebi, viladeti, Şam seferi, evlenmesi, vahyin başlaması, İslam'ın Mekke'de yayılışı, Peygamberliğin Mekke dönemi, Hicret, gazveler, ve seriyeler, Hayber muharebesine kadar olaylar, eser h. 7. yılda bitmektedir.

2. *Ravzatü'l-Ebrar*: Kısas-ı enbiya ve genel tarih niteliğindeki bu eser bir cilt dört kısımdır. Söz konusu çalışma 1056/1646 yılına kadar gelmektedir. Süslü ve sanatlı bir üslupla kaleme alınmış ve sultan İbrahim'e sunulmuştur. Bu eser basılmıştır. Bulak, s.637.⁸⁰

4. Siyer-i Nebi

Müellifi: Riyazî Mehmed b. Mustafa (ö. 1054/1644)

Eserin varlığı bilinmekler beraber hakkında bilgi olmadığı gibi nüshaları da bulunamamıştır.⁸¹

⁷⁷ El-Shaman, LXXVIII-LXXIX.

⁷⁸ Katip Çelebi, Keşfu'z-Zunun, I, 738 vd, 754, 819; Bursalı, II, 477 vd.; Erkan, 334.

⁷⁹ Yazmalar: Murad Molla ktb. No. 1436; Hamidiye (Molla Murad ktp) No. 956; Halet Efendi (Süleymaniye ktb). No. 734; Aşir Efendi (Süleymaniye ktb). No. 259; Atif Efendi ktb. No. 1760/2. İKTÇYK, I, 257-259.

⁸⁰ El-Shaman, LXXXII-LXXXIII, Keşfuzunun, II, 1294; Bursalı, III, 120; F. Babinger, "Abdülaziz Efendi", İA, I, 64-65.

⁸¹ el-Shaman, LXXXI; Gönül Apay, "Riyazi", İA, IX, 751-53; Bursalı, II, 183.

5. Nüsha-i Kübra fi Viladeti Hayri'l-Vera

Müellif Mehmed Dede (Seyyid)⁸²

Muhteva: Eser bir mukaddeme, üç bab ve bir hatimeden oluşmaktadır. Mukaddeme: Hz. Muhammed'in doğum gününe hürmetin yararları, birinci bab: Nur-ı Peygamber'in her şeyden önce yaratıldığından, ikinci ve üçüncü bablar: Hz. Muhammed'in doğumundan ve hayatından; hatime: vefatından bahsetmektedir.⁸³

6. Siyer-i Nebi Aleyhi's-Selam

Müellifi: Abdülbaki Arif Efendi (ö. 1125/1713)⁸⁴

Natamam olan eseri Damat İbrahim Paşa'nın emriyle Arif Efendi'nin damadı Faiz Efendi el-Hüseyni Recep 1131/Mayıs 1719'da bitirmiştir. Eser manzumdur.⁸⁵ Arif Efendi eserini Türkçe, Arapça ve Farsça beyitlerle süslemiştir. Bu eser dönemin ünlü bestekârlarından Niznam Yusuf Efendi tarafından bestelenmiştir.

Muhtevası: Peygamberliğin dördüncü yılına kadardır. Manzum bir mukaddime ile başlar. Hz. Muhammed'in nurunun yaratılışı ve intikali, Hz. Muhammed'in nesebi, Fil olayı, Abdülmuttalib'in çocukları, Hz. Muhammed'in viladeti, Hz. Muhammed'in sultaneye verilmesi, Şakk-ı sadr, Hz. Amine'nin vefatı, Seyf b. Zî'l-Yezan'ın Hz. Muhammed'in peygamberliğini tebsiri, Şam seferi, Ficar savaşı, İkinci Şam Seferi, Kâbe'nin tamiri, Taiyn-i Bi'seti-i Muhammed, vahyin inişi, Varaka b. Nevfel'in haberi, İlk müslümanlar, Peygamberliğin dördüncü yılı olayları. Eser burada bitmektedir.

Kaynakları: İbrahim ez-Zecac (ö.311/923) Ma'ani'l-Kur'an; Ali b. Muhammed el-Maverdî (ö.450/1058) A'lâmü'n-Nübüvve; Süheylî, Ravdu'l-Unuf; Beyhaki (ö.458/1065); İbn Asakir (ö.571/1176); İbn Seyyidinâs (ö.734/1714) Uyunu'l-Eser; İbrahim en-Nehai (ö.96/714).⁸⁶

7. Mevhibe-i Seniye mine's-Sireti'z-Zekiye

Ahmed b. İbrahim Tobhanevi (ö. 1183/1769'dan önce)

⁸² Şeyh Mustafa'nın oğludur. 17. yüzyıl âlimlerinden olup bir süre kadılık yapmış, Reşahat-ı Ayn'l-Hayat'ı 1098/1686'da tercüme etmiştir.

⁸³ Yazmaları: Molla Murad ktb no. 1446; Düğümlü Baba (Murad Molla ktb) no. 527; Nuruosmaniye ktb no. 3218, 3449. İKTÇYK, 401-402

⁸⁴ Müellif, Mahzen Katibi Mehmed Efendi'nin oğludur. Çeşitli yerlerde kadılık yapmış, kadiskerliğe yükselmiş ve 1125 / 1713'te İstanbul'da ölmüştür. Faziletli ve geniş kültürü olan Arif Efendi güzel yazı yazardı. Tarih, siyer, fıkıh, nahiv, beya ve edebiyata dair 13 kadar eseri bulunmaktadır. Arif Efendi'nin bir de manzum Miracname'si bulunmaktadır

⁸⁵ Yazmaları: Hüsv Paşa ktb. No. 414; Nuruosmaniye ktb, no. 3310, 3336, 3337; Atıf Ef. Ktb, no. 1760/1; Hamidiye (Murad Molla ktb), no. 954, 955; Halet Ef. (Süleymaniye ktb), no. 733; Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb), no. 4400.

⁸⁶ El-Shaman, LXXXIV-LXXXVI; Bağdatlı, İzah, II, 33; Bursalı, I, 362; Uzunçarşılı, "Değerli Türk âlimi ve güzel Sanatlar Üstadı Abdülbaki Arif Efendi" Belleten, XXII/85, ss. 101-105; Mustafa Uzun, "Abdülbaki Arif Efendi", DİA, I, 195-198; İKTÇYK I, V. Fasikül, 362-365.

Muhtasar bir siyer olup 1183/1769'dan önce telif edilmiştir. İKTÇYK'da (s. 370) bu eserin Kastallani'nin Mevahib'inin kısmi tercümesi olduğu belirtilmektedir.⁸⁷

Muhtevası: Hz. Muhammed'in nuru, viladeti, isimleri, nesebi, vahyin inişi, ilk müslümanlar, Hz. Peygamber'in cismi, sıfatları ve ahlakı, mucizeleri, gazveleri, amcaları, halaları, zevceleri, evladı, vefatı.

Eserin muhtevası hususunda İKTÇYK'da (s.370) da şu kayıtlara yer verilmiştir: Hz. Muhammed'in hatemü'l-enbiya olarak gönderilmesi, bütün peygamberlerin en büyüğü olması, hicret, gazveler, evceler, evlad, vefat gibi konulardan bahsedilmektedir.

Tobhanevi uydurma rivayetlerden kaçmaya çalışmıştır:

"... Abdurrauf el-Menavî der ki Celal Suyutî Fetevâ'sında şöyle zikr-i nakl ve rivayet eder ki Ebu'l-Hasan el-Bekri, Kitab-ı siyer'inde Resulullah (sas) ahval ve hikayat ve kasasından her ne zikr ittiyse batıl ve kizbdır, anı kıraat caiz değildir. İmdi anun siyerinni ve bu makule kasas kitaplarını okumadan ve bunlardan nakl ve rivayet etmekten hazar gerekdür".⁸⁸

Kaynakları: Kastallani, Mevahib; İraki, Ziyauddin (ö.806/1404) ed-Dürerü's-Seniye fi Nazmi's-Siyeri'z-Zekiye, el-Menavi Abdurrauf (ö.1032/1622) Futuhatu's-Subhaniye (ed-Dürerü's-Seniye şerhi); Şeyhzade, Muhammed b. Mustafa el-Kucevi, (ö.951/1544) Rahatu'l-Ervah (Kaside-i Bürde Şerhi); Ayni, Bedreddin (ö.855/1451), Şerh-i Sahih-i Buharî, Ali el-Karî, (ö.1014/1605), Şerh-i Şemâil-i Şerif, el-Bulkani, Ömer b. Reslan, (ö. 893/1488); Molla Gürani, Ahmed, (ö.893/1488) Tefsir; İbn İshak, Siyer, es-Semerkandî, Ebulleys (ö.393/1003) Tefsir.

8. Siyer-i Nebi

Seyyid Mehmed Hâkim (ö.1184 / 1770) İstanbullu olan müellif Hocagândan olmuş ve cebeciler kâtipliği, maliye tezkireciliği ve vakanüvislik, ruznâmecilik gibi görevlerde bulunmuştur. Tarih-i Vekâ'i adlı bir eseri bulunmaktadır. Siyerinin yazmalarından biri Viyana Milli Kütüphanesi'nde no. 1255'te kayıtlıdır.⁸⁹

9. Mazum Siyer-i Nebi / Şerafetname

Seyyid İbrahim Hanif Bey (ö.1189/1775)⁹⁰

⁸⁷ Yazma nüshaları: Bayazid U. Ktb no. 5313; Murad Molla ktb no. 1301; Laleli (Süleymaniye ktb) no. 217. İKTÇYK 370-371.

⁸⁸ El-Shaman, LXXXVI-LXXXIX.

⁸⁹ Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, trc. Ç. Üçok, Ank. 1992, 327-328)

⁹⁰ İstanbul'lu şairlerden olan müellif daha çok hadis ve siyer konularında yazmıştır. Tatar Ahmed Efendi'den tasavvufun zikr-i hafi usulünü öğrenmiş, Mevlana'dan çok etkilenmiş ve Mevlevîliğe intisap etmiştir. Eserlerini Arapça ve Farsça terkiplerle süslemişse de akıcı bir üslup kullanmıştır.

Mesnevi tarzındaki siyerin bir adı da “Şad olup aşk-ı salât hamedan / Razi olsun bu Şerefnâme’den” dizelerinde geçtiği gibi Şerefnâme’dir. Mevlevî olan müellif siyerinde Mesnevi’den çok sayıda beyit almıştır.

Söz konusu eserin aslı üç cilt olmasına rağmen eldeki eksik iki cilt bulunmaktadır. İlk cilt 20 Şevval 1205/ 22 Haziran 1791’de tamamlanmıştır.

Bu manzum siyer bazı yönlerden Veysi’ninki ile benzerlikler göstermektedir. Söz gelişi her ikisi de Mekkî ve Medenî olarak ayrılmıştır. Nitekim Seyyid İbrahim Hanif de dizelerinde Veysi’nin eserinden sita-yişle bahsetmektedir:

İtdi ashabı Siyer nakl-ı eser / Her biri bir gûne virdi çün haber

Lik Veysi be-nam u müştehir / İtdi bir kaç kavli-ahar ihtiyar.⁹¹

Muhteva: Birinci cilt: Münacaat, nat-ı şerif, müctehid imamların menkıbeleri, Hz. Pir’in (Mevlana Celaleddin) medhi, Sultan Selim’in (III. Selim, 1203/1789-1222/1807) medhi, müellifin ebeveyninin medhi, telif sebebi, Hz. Muhammed’in nurunun yaratılması ve intikali, nesebi, ebeveyni, Zemzem kuyusunun kazılması, viladet ve olağanüstü olaylar, Şam seferi, nübüvvetin alametleri, Hz. Hatice ile evlenmesi, mucizeleri, ilk müslümanlar, Habeşistan’a hicret, Hz. Hamza ve Hz. Ömer’in müslüman olmaları, Mirac, Hicret, Ebu Ey-yüp el-Ensari olayı, Abdullah b. Selam olayı, Selman el-Farisi olayı, Muhacir ve Ensar arasındaki kardeşlik, gazalar. İkinci cilt Hicret ile başlar ve gaza-i Muhammed b. Mesleme el-Ensari ile biter.

İbrahim Efendi, bazı yerlerde sadece icmalen işaretlese de siyerinin kaynakları hakkında kesin bir kanaat oluşmamaktadır.

Yazma nüshaları vardır.⁹²

Seyyid İbrahim Hanif Bey’in Hz. Muhammed ile ilgili diğer çalışmaları:

a. *Hülasatü’l-Vefa fi Şerhi’s-Şifa:* Kadı İyaz’ın Şifa’sının Türkçe çevirisi ve şerhi olan bu eseri mütercim 1148/1735’te bitirilerek Şeyhulislam İshak Efendi’ye ithaf etmiştir. İbrahim Efendi bilim çevrelerinde ve halk arasında takdir gören bu çalışmasından dolayı “Şarih-i Şifa” ünvanına kazanmıştır. Esere Şeyhulislam İshak Efendi, İstanbul Kadısı Mehmed Esad Efendi ve Anadolu Kazaskeri Mirzade Ahmed Neyli Efendi birer takriz yazmışlardır. Baskıları: Bulak, 1257; İst. İki cilt 1314-1317. Yazmaları vardır.

b. *Ed-Dürretü’l-Esma fi Beyani Ebheli’s-Sema:* Hz. Peygamber’in yüz kırk adını türkçe şerhi olan

bu eser 1172/1758’de tamamlanmış ve dönemin şeyhülislamına takdim edilmiştir.

c. *Menhecü’l-Edib fi Şerhi Ünmüzeci’l-Lebib:* Suyuti’nin Hz. Peygamber’in hasâisi ve şemalini dair Ünmüzeci’l-Lebib fi Hasâisi’l-Habibi adlı muhtasar eserinin çeviri ve şerhidir. 1179/1766’da yazılmıştır.

d. *Esmau Ehl-i Bedir / Esami Ashabi Bedir:* 1150/1737’de yazılmıştır.⁹³

10. Siyer-i Nebi

Semâhat (ö. 1204/1789-90)

Aslı adı Ömer olup Yenişehir Fenar şeyhi Hasan Dede’nin oğludur. Konya, Edirne ve Murdiye Tekkesi ve Kasımpaşa’da şeyhlik yapmıştır.⁹⁴

11. Manzum Siyer-i Nebi

Abdülfettah Şefkat Efendi (1242/1826)

Mesnevi tarzında III. Selim zamanında kaleme alınmıştır. Tek yazma nüsha Berlin’de MS.Or.Quart no. 1786.

Şöyle başlar:

Matla’-ı dibace-i nazm-ı kerim / Oldı bismillahir-rahmanirrahim

Heyet-i tuğra-ı menşur-ı ilah / Nakş-ı bismillahdur bi-iştibah

Taki tebfiz ide ol emr-i güzin / Nass ile tebliğ-i hükm-i müreslin

Âleme necm-i hidayet olalar / Rehber-rah-ı inayet olalar.⁹⁵

c. 19. Yüzyıldan İtibaren Yazılan Siyerler

1. **Siyer ve Ensab-ı Nebi ve Menâkıb-ı Ashab:** Mehmed Sa’id b. Pir Osman (1234/1818’den sonra)⁹⁶

2. **Ahsenü’l-Ahbar:** Ahmed Vehbi Efendi (ö. 1235/1819’dan sonra), 1235/1819’da yazılmış olan eser Mekke-i Mükerrreme evsafından başlayıp Mülük-i Acem ile bitmektedir.⁹⁷

3. **Ziyâü’l-Cinân ve Şifaü’l-Cenân:** İbrahim b. Ahmed Tokadi (ö. 1255/1835) Yazma halinde.⁹⁸

4. **Siyer-i Nebi Aleyhissalât-i ve’s-Selâm:** Hakkı, İstanbul 1305/1888, Matbaa-i Ebüzziya, 59+1 s.

⁹³ Süreyya, M., Sicilli Osmani, II, 258; Ş. Sami, Kamusul-Alam, III, 1993; Cemil Akpınar, “Hanif İbrahim Efendi”, DİA, XVI, 39-42..

⁹⁴ İpekten, TDEİS, 436.

⁹⁵ Bursalı, II, 265-266; Shaman, XCVII.

⁹⁶ Bursalı, III, 195; El-Shaman, XCVI; Bursalı, III, 195.

⁹⁷ Bursalı, III, 23; El-Shaman, XCVI-XCVII.

⁹⁸ Bursalı, III, 195; El-Shaman, XCVIII.

⁹¹ El-Shaman, XC.

⁹² El-Shaman, LXXXIX-XCII); İpekten, TDEİS, 183-184

5. Siyer-i Nebi: İsmail Hakkı (?), İstanbul 1305, 59 s.

6. Mahmudu's-Siyer: Eyüb Sabri Paşa, (ö. 1308/1890), Halka göre yazılmış, rivayetleri ve kaynakları güvenilir Türkçe siyerlerdendir. Eserde dört halife, on iki imam ve aşere-i mübeşşere da söz konusu edilmiştir. İstanbul 1287/1871, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, 21+599 s.

7. Kitâb-ı Siyerü'n-Nebi (sas): Abdurrahman, İstanbul 1299/1882, Esad Efendi Taş Destgâhı, 675 s.

8. Siyer-i Muhtasara: Kemal Ahmed Paşa (?) (ö.1304/1886) El-Shaman, XCIX-C).

9. Siyer-i Nebi: Hakkı (Bıçakçoğlu), İstanbul 1305/1888, Matbaa-i Ebüzziya, 60 s.

10. Levamii'n-Nur: Mehmed Tevfik Paşa, İst. 1308. Ebüzziya Mat. 124 s.

11. Mir'at-ı Muhammediye ve Menâkıb-ı Ahmediye: Yusuf Ziya Yozgadi, İst. 1313, Matbaa-i Amire 150 s.

12. Nazmu's-Siyer-i Zühdi: Trabzonlu Hafız Tayyibefendizâde Mehmed Zühdü, (ö. 1332/1913), Mesnevi tarzında manzum. Gazveleri içermektedir. Trabzon, 1324/1908, Serasi Mat, 219+1ss.

13. Ecmelü's-siyer li-Ekmeki'l-Beşer: Aksekili Mustafa Hakkı, İzmir r. 1340/1924, Marifet Mat, 3+23 s.

14. Kifayetü'l-ahbâr fi Siyeri'n-nebiyyi'l-muhtar: Osman el-Ezherî, Kazan 1905, Matbaa-i Kerimiye, 148 s.

15. Siyer-i Nebi: Hacı Hasanoğlu, İstanbul 1308/1892, Matbaa-i Osmaniye, 675 s.

16. Kitâb-ı Siyerü'n-Nebi (S. A. V.): İstanbul 1308/1892, 675 s. Kenarda Menakıb-ı Gazavat-ı Seyyid Battal Gazi vardır

17. Akvemü's-Siyer: Düzceli Yusuf Suad, İstanbul 1327/1909, Yeni Osmanlı Matbaası, (1. Cilt), 496 s.

18. Hayat-ı Hazret-i Muhammed: Lütfullah Ahmed, İst. 1331-1332.

19. Siyer-i Celiele-i Nebeviye ve Şemâil-i Şerife-i Mustafaviye: Konyalı, Hüseyin b. Tevfik, İzmir, 1338/1922.

20. Siretü'n-Nebi: Abdullah Atf (Tüzüner), İst. 1341/1922, 369 s.; yeni harflerle İst. 1972.

21. Siyer-i Nebi: (Siyer-i Nebi. Liselerin Birinci Devre İkinci Sınıfları ile Kız ve Erkek Muallimleri İçin En Son Tertib Olunan Programa Tevfikten Kaleme Alınmıştır): Mehmed Ziya, İst. 1340/1924; İstanbul, 1926, 191 s.; yeni harflerle sadeleştirilmiş metni A Pa-

muk tarafından basılmıştır. İstanbul, 2000.

d. Zamanı veya Müellif Meçhul Siyerler

1. Siyer-i Nebi: Başından bir yaprağı eksik. Dil ve üslup bakımından 11/17. yy.'a ait görünmektedir.

2. Siyer-i Nebi, (Manzum), Halid Efendi.⁹⁹

3. Muhtasar Siyer-i Ehl-i Beyt: Hz. Muhammed ve Ehl-Beyt'ten kısaca bahsetmektedir. Yazma nüshası: Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4509.¹⁰⁰

4. Siyer-i Ebu Nasr Tercümesi: Moğol Türkçesi ile çevrilen bu çalışma bazı peygamberler, Hz. Muhammed ve bazı ashab ve evliyanın hallerinden bahsetmektedir. Yazma nüshası: Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4556.¹⁰¹

5. Siyer-i Nebi: Manzum siyer 5300 beyitten müteşekkil olup Uhud gazvesinden Kısası Nasraniyet Abdulmelik Bahlivan'a kadar Hz. Muhammed'in siyeridir. Yazma nüshası: Hafız Ahmed Paşa ktb no. 234.¹⁰²

6. Siyer'den Manzum Bir Parça: Eserin adı hakkında bir kayıt bulunmadığından tasnifte bu ad verilmiştir. Hz. Muhammed'in doğumu, büyümesi, Ebu Cehil'in ona karşı tutumu, vahyin gelişi, Bedir muharebesi, Ebu Cehil'in ölümü, inşikak-ı kamer mucizesi, Hz. Hatice ile izdivac, Mikdad b. Esved kıssası Yazma nüshası: Bağdatlı Vehbi Ef. (Süleymaniye ktb) no. 1544.¹⁰³

II. Mevlidler

1. Siyer-i Nebi / Mevlid: Şair Ahmedî, Tacud-din İbrahim (ö. 815/1412) İskendername içinde yer alan 615 beyitlik bu eser mevlid olarak da adlandırılmıştır. Ahmedî eserini Süleyman Çelebi'den dört yıl önce yine Bursa'da 808/1405-1406'da yazmıştır.

2. Vesiletü'n-Necat / Mevlidü'n-Nebi: Süleyman Çelebi (ö. h. 825) Türk edebiyatının en ünlü ürünlerindendir. Yazma nüshaları: Arif Hikmet no. 242/152; Ayasofya no. 3485; Topkapı, E.H. 1611, 1613.

3. Mevlidü'n-Nebi: Ahmed (?) 873-883 yıllarına ait bir manzume Çok defa basılmış Yazmaları: İstanbul Üniversitesi ktb. Türkçe Yazmalar no. 2314; Şehid Ali Paşa no. 1936.

4. Nüşatü'n Kübra fi Viladeti Hayri'l-Vera: Zeynuddin b. Mehmed Dede Erzurumi (ö. 1146 h),

⁹⁹ Bursalı, III, 193.

¹⁰⁰ İKTCYK, 437.

¹⁰¹ İTCYK, 437..

¹⁰² İKTCYK, 437-438.

¹⁰³ İKTCYK, 438.

Yazmaları: Molla Murad no. 1446; Nuruosmaniye no. 3218, 3449.

5. Mevlidü'n-Nebi: Ebu'l-Hayr (?) Yazması: Millet ktb. no. 1366

6. Mecmau'l-Envar: Hacımustafaoğlu hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Eserin içinde müellif kendini Hacımustafa oğlu olarak tanıtmış, adını vermemiştir. Eser 896/1490-91'de tamamlanmış, 1722 beyitlik bir manzumedir. Mutemelen Süleyman Çelebi'nin mevlidine nazire olarak kaleme alınmıştır. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i veznedir. Tıpkı Mevlid gibi Hz. Muhammed'in doğumu, miracı ve vefatından bahseder. Yazma nüshası: Esad Ef. (Süleymaniye ktb), no. 2398.¹⁰⁴

7. Sıyer-i Nebi/Mevlid: Zati (876-953/1471-1546) Asıl adı İvaz olup Balıkesirlidir. Bir rivayete göre adı Satılmış olup kısaca Satı denilmiştir. Zati mahlası da buradan türetilmiştir.¹⁰⁵

8. Esrâr-ı Mevlidi'n-Nebiy: Haşim Veli, İstanbul r. 1325/1909 Karagöz Mat, 22 s.

9. Hikâye-i Mevlid-i Nebevî: Süleyman Çelebi, İstanbul r. 1327/1911, Mustafa Efendi Mat, 48 s.

10. İcmâlül-keîâm fi Mevlidi'n-nebiyy-i Aleyhisselam: El-Hac Kureyşizâde Mehmed Fevzi, İstanbul 1310/1893, Abdullah Efendi Matbaası, 10 s.

11. İsbâtül-muhaasenât li-Tilavet-i Mevlid-i Seyyidü's-Sâdât: Kureyşizâde el-Hac Mehmed Fevzi, İstanbul 23 s.

12. Kudsiyyetü'l-ahbâr fi Mevlid-i Ahmedî'l-Muhtar: Ebu Said Muhammed el-Hadimî, 16 s.

13. Menkıbe-i Mevlid-i Fahrül-Enam Tarz-i Cedid İsmiyle Oldu Benam: Diyarbakırlı Tayyazâde İbrahim Refet, İstanbul r. 1325/1909 Mahmud Bey Mat, 31 s.

14. Mevlid: Şeyh Mahmud Nedim el-Nakşibendî, 21 s.

15. Mevlid-i Cedid Şah-ı Risalet: Nazmî, Amasya r. 1328/1912, Matbaa-i Hovasyan ve Yardımyan, 24 s.

16. Mevlid-i Mücteba ve Şemâil-i Celile-i Muhammed Mustafa (SAS): Şeyh Samî, İst. r. 1331/1915 Osmanlı Şirketi Mat, 27+1 s.

17. Mevlid-i Saadet-i Hazret-i Peygamberî: Hüseyin Ertuş, İstanbul r. 1343/1927 Matbaa-i Hülûsi, 48 s.

18. Mevlid-i Şerif: Şeyh Şems-i Sivasî, İst. 1300/1883 Rıza Efendi Mat. 1307/1890 İbrahim Efendi Mat. 7 s.

19. Mevlid-i Şerif: Mehmed Tevfik, İst. 1312/1895 Arif Efendi Mat. 47 s.

20. Mevlid-i Şerif: Erzurumî Hacı Osman Sira-ceddin, İst.1305/1888, Mahmud Bey Mat, 12 s.

21. Mevlid-i Şerif: Tayyârzâde İbrahim Refet, İst. 1285/1869 Mustafa Şükrü Mat. 27 s.

22. Şerh-i Mevlid-i Şerif: Şemseddin Ahmed el-Sivasî, (Çeviri ve şerh. Abdurrahman Ahi Çelebi). İstanbul 1286/1870 Sahaf Esad Efendi'nin Mat, 26-128 s.

23. Nebe'ül-münif fi Mevlidi's-Şerif: Ahmed Tevfik, İstanbul 1288/1871, 24 s.

24. Mevlid-i Şerif: Kürdizâde Ahmed Râmiz, İstanbul r. 1324/1908, 25 s.

25. Mevlid-i Şerif: Sabit, İstanbul Ahmed Kâmil Mat, 48 s.

26. Mevlid-i Şerif: Divrikli Tahir Nâdi, İstanbul 27 s.

27. Mevlid-i Şerif. Hadiyü'l-cenan: Keşkekizâde Fatma Kamile, 1306/1889, 23 s.

28. Mevlid-i Şerif-i Nebevi: Mehmed Salih Nihanî, İst.1308/1891 Âmire Mat, 26 s.

29. Mevlidü'n-nebi Aleyhisselâm: Ebu'l-Hayr, r. 1324/1908, 40 s.

30. Mevlidü'n-Nebiy (AS): El-Hac İbrahim Kadem, İst. Mekteb-i Sanayi Mat, 40 s.

31. Mustafa Mevlidi: Kırcaalili Mustafa, İstanbul 1335/1919 Haşim Efendi Mat, 40 s.

III. Delâil ve Hasâis Hakkında Eserler

Delâil "delalet" kelimesinin çoğulu olup alamet, işaret, delil, şahit, belge, kılavuz gibi manalara gelir. Bu kelime daha sonra "Delâilü'n-Nübüvve" şeklinde Hz. Muhammed'in peygamberlik alametlerini anlatan ilim dalı olmuştur. Kavram olarak, bir peygamberin bizzat getirdiği mesajı veya peygamberliğine alamet olmak üzere kendisi dışında meydana gelen tabiatüstü olayları konu edinen, o peygamberin hak peygamber olduğunu ispatlamaya çalışan eserlerin adıdır. Delâil ile ilgili kalasik başlıca kitaplar şunlardır: 1. Delâilü'n-Nübüvve, Ebû Nuaym el-İsbahanî (ö. 430/1038). 2. Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetü Ahvali Sahibi's-Şer'â, Ebû Bekr el-Beyhakî (ö. 458/1066). Yedi ciltlik bu eser delâil konusundaki en geniş çalışmadır. 3. A'lâmü'n-Nübüvve, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Maverdî eş-Şâfiî (ö. 500/1106). 4. Delâilü'n-Nübüvve, Fakih

¹⁰⁴ İKTÇYK, 382-383.

¹⁰⁵ Asıl mesleği çizmecilik olan Zati İstanbul'a gelerek Bayezit Camii avlusunda remilci dükkanı açmış, burası dönemin ileri gelenlerini uğradığı bir düşünce ve kültür merkezi haline gelmiştir. Sultan Bayezit ve Sultan Selim'e kasideler sunmuş ve hediyeler almıştır. Şair Bakî'nin yetişmesinde büyük rolü olmuştur. İpekten, TDEİS, 546-547

Muhammed Abdullah b. Hamid. Hasâisü'n-nübüv-ve konusunda da Suyutî'nin el-Hasâisu'l-Kübrâ'sı ilk akla gelen eserdir.

1. Şerhu Hasaisi'n-Nebi: İbrahim Hanif (ö.1217/1802-3). Baltacı sınıfından ilim ve kalem sahibi meşhur bir şahıs olan İbrahim Hanif, İstanbul'da ilim ve telif ile meşgul olmuş, telif-tercüme 21 eser vermiştir.¹⁰⁶ Şerhu Hasâisi'n-Nebi'nin yazma nüshası: Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) 4303.¹⁰⁷

2. Kitabu'l-Fusûl fi Tercümeti Hasaisi'r-Rasul: Mütercim: Muslihiddin el-Arabî et-Taî el-Gıratî. Eser, Cemaleddin Suyutî'nin (ö.911/1505-6) Hasâisü'l-Kübrâ'sının Şemsuddin Sivasî (1049/1639-40) tarafından yapılan muhtasarının tercümesidir. Muslihiddin çeviriye şeyhi Sivasî'nin işaretleriyle başlamış ve 1023/1614'te Bağdat'ta bitirmiştir. Eser Hz. Muhammed'in hayatı, mucizeleri, Allah tarafından yalnızca kendisine tahsis edilip ümmetinde olmayan hususlardan bahsetmektedir. Yazma nüshası: Nuruosmaniye ktb no. 799. İKTCYK, 402-403

3. Delâilü'l-Hayrât ve Şevarikü'l-envâr: Ebu Abdullah Muhammed b. Abdurrahman, (Çeviren: El-Hac Ahmed Ziyaeddin el-Gümüşhanevî). İstanbul 1285/1869, 32+208 ss. Resimli, kenarında Kaside-i Bürde ve Hiz-üz-zam müellifleri ile Delâilü'l-Hayrat müellifinin kısa haltercümeleri ve Delâilü'l-hayrât'ın okunmasına ait adabı gösteren yazı vardır

4. Delâilü'l-Hayrât ve Şevarikü'l-Envâr (Şerh-i Delâilü'l-hayrât): Ebu Abdullah Muhammed b. Abdurrahman, (Şerh eden: Kara Davud İzmidî). 1309/1892 Şirket-i Osmani'nin 52 Numaralı Matbaası, Davudnâme Mehmed, 4+856 s.

5. Delâilü'l-Hayrât ve Şevarikü'l-Envâr (Tevfik-i Muvaffakü'l-hayrat li-Neyli'l-berekât fi Hidmeti's-sadat): Ebu Abdullah Muhammed b. Süleyman b. Ebubekir, (Çeviren: Davutzâde Mehmed). İstanbul 1304/1887 Muharrem Efendi Matbaası, 4+818 s.

IV. Şemâil Hakkında Eserler¹⁰⁸

"Huy, tabiat, hâl ve hareket, tavır ve davranış" gibi anlamları bulunan Şemâil kelimesi, istilâhî manada Hz. Muhammed'in beşeri yönünü, yaşama üslubunu ve özel hayatını anlatan biyografik eserlerin ortak adıdır. Başka bir ifade ile şemâil Hz. Peygamber'in, en güzel örnek olması bakımından, ibadet, ahlak, davranış ve yaşayışını, mahlukat âleminde en güzel olan şerefli vücudunun güzelliklerini anlatan ilimdir. Bu ilme onun sıfatları, hâlleri, hususiyetleri ve sünneti de dâhildir.

¹⁰⁶ Bursalı, I, 281.

¹⁰⁷ İKTCYK, 387.

¹⁰⁸ Ali Yardım, Peygamberimizin Şemâili, Altınoluk yay., İstanbul 1998

Tirmizî, Kitabü's-Şemâil adlı müstakil bir eser yazarak kendinden sonrakileri de etkilemiştir. Bu konuda bir diğer önemli eser de İbn Kesir'in "Şemâilü'r-Rasûl"üdür. Kadı İyâz'ın "eş-Şifâ bi Ta'rifi Hukûki'l-Mustafa"sı da şemâil İslam dünyasında büyük bir üne ve otoriteye kavuşmuştur. Bu değerli eserin Hafacî tarafından yapılan dört ciltlik ve Aliyyü'l-Kârî tarafından yapılan iki ciltlik şerhleri ihtiva ettikleri bilgiler açısından önemlidirler. İsmail b. Yusuf en Nebhanî'nin iki cilt halinde tercüme edilen "Hucetullahi ale'l-Âlemin fi Mu'cizâti Seyyidi'l-Mürselin" adlı eseri de şemâil ile ilgili haberleri ihtiva etmektedir.

Osmanlı Türk siyerciliğinde de şemâil konusunda tercüme ve telif eserlere rastlanmaktadır. Tercümele- rin tamamına yakını Tirmizî'nin eseri veya şerh durumundadır.

1. er-Risaletü's-Şemâiliyye: Muhammed Saduddin Efendi / İbn Hasan, III. Murad zamanında telif edilmiştir. Yazmaları: Topkapı Sarayı R. 2002.

2. Manzum Şemâil Tercümesi: Şeyhulislam Mehmed Esad Efendi (ö. h. 1034) Yazması İbrahim Paşa (Süleymaniye ktb) no. 381.

3. Akvemü'l-Vesail fi Tercümeti's-Şemâil/Şemâil-i Tirmizî: Mütercim: Ahmed b. Hayreddin İshak Hocası el-Bursevî (ö.1120h) Hicri 1111'de tamamladı. Yazmaları: Veliyuddin ktb no. 514; Esad Efendi no. 732. Baskıları İstanbul 1287, 1322, 1326.

4. Şerhu Şemâilü's-Şerife: Hüsameddin Nakşibendi (ö. 1248) diye ünlü Hüseyin b. Muhammed b. Hasan'ın şerhidir. Baskıları: Bulak 1254.

5. Tercümetü's-Şemâili'n-Nebeviyye: Mütercim: Muhammed Akkermenî, Yazmaları: Millet ktb Şer'iye no. 87/5.

6. Muhtasar Şemâil-i Şerif Tercümesi: Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, (Çeviren: El-Hac Mehmed Raif), İstanbul 1304/1887 Matbaa-i Osmaniye, 3+283 s.

7. Kitâb-ı Şehr-i Şemâil: Hasan b. Mehmed Hüsameddin, İstanbul 1287/1871, Yahya Efendi Matbaası, 5+409 s.

8. Mevlid-i Mücteba ve Şemâil-i Celile-i Muhammed Mustafa (sas): Şeyh Sami, İstanbul r. 1331/1915 Müşterekü'l-menfaa Osmanlı Şirketi Matbaası, 27+1 s.

9. Şemâil-i Şerif. Muhtasar Tercüme-i Şemâil: Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, (Çev: Mehmed Raif). İstanbul 1304/1887 Matbaa-i Osmaniye, 3+283 s.

10. Mülahhas Şemâil-i Hazret-i Muhammed (sas): Eyüb Sabri b. Cemil [Yalkut], Kosova r. 1325/1909 Kosova Vilâyet Mat, 32 s.

11. Na't-i Resulullah ve Şemâil-i Nübüvvet ve Mektub-ı Kaydû'n-nebiyy (as): 1302/1885 Kitabı Asım, 13 s.

12. Siyer-i Celile-i Nebeviye ve Şemâil-i Şerife-i Mustafaviye: Hüseyin b. Tefik el-Konovî, İzmir r. 1338/1922 Ahenk Mat, 272 s.

13. Şemâil-i Şems-i Cihan Aleyhi Salavât'ir-Rahman: Hafız Divrikli İsmail Hakkı, İstanbul r. 1326/1910 Mahmud Bey Mat, 31 s.

14. Şemâil-i Şerif Tercümesi: Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, (Çeviren: Hasan Hüsameddin b. Mehmed Nakşibendî). Kahire 1254/1838 Bulak Mat, 327 s. Mevâhib'ül-Ledünniye Tercümesi Kenarında

15. Şemâilü'n-Nebi (SAS): Ramazanzâde Mehmed Kudsi Nişancı, Kazan 1847 Kazan Ünivirsititi'nin Tab'hanesi, 16 s.

17. Tercümetü's-Şemâil: Muhammed b. İsa el-Tirmizî, (Çeviren: Eyüb Sabri Paşa). İstanbul 1299/1882, Hurşid Efendi Litoğrafya Destgâhı, 4 + 320 s.

Şifa-ı Kadı İyaz Tercümelere

1. Hülasatü'l-Vefa fi Şerhi's-Şifa: İbrahim Hanif. Kadı İyaz'ın Şifa'sının çevirisi ve şerhi olan bu eser 1148/1735'te bitirilerek Şeyhülislam İshak Efendi'ye ithaf edilmiştir.¹⁰⁹ Matbu nüshası İstanbul 1314/1897 Cernal Efendi Matbaası, (1. Cüz 2. Cilt), 962 s.

2. Tercümetü's-Şifa fi Şemâili Sahibi'l-İstifa: Mütercim: Muhammed Lubbi (ö.1166/1753) Kadı İyaz'ın Şifa tercümesi 1161/1748'de tamamlandı. Yazmaları: Kütahya no. 1345; Berlin no. 1635.

3. Kifayetü'l-Envar: Hafız b. Süleyman tercümesi. Yazması Topkapı Sarayı R. 277.

4. el-Evfa fi Tercemeti'l-Vefa: Mütercim Ahmed Neyli (ö. 1161/1748). Yazmaları: Kılıç Ali Paşa no. 738; Halet Ef. no. 66; Nuruosmaniye no. 736.

5. Şifâ-i Şerif Tercümesi: Kadı Ebülfazl İyaz b. Musa, (Çev. Hacı Biberzâde Mustafa Münib). Çanak-kale, r. 1334/1918 Kale-i Sultaniye Matbaası.

V. Hilye Hakkında Eserler¹¹⁰

Hilyeler şemâilden doğmuş ve Osmanlı muhitinde çok gelişmiştir. Bu türün en meşhuru Hakanî'nin Hilye'sidir.

¹⁰⁹ İbrahim Efendi bilim çevrelerinde ve halk arasında takdir gören bu çalışmasından dolayı "Şarih-i Şifa" ünvanına kazanmıştır. Esere Şeyhülislam İshak Efendi, İstanbul Kadısı Mehmed Esad Efendi ve Anadolu Kazaskeri Mirzade Ahmed Neyli Efendi birer takriz yazmışlardır. Baskıları: Bulak, 1257, ss. 747; İst. I-II, 1314-1317. Yazmaları: Hüsrev Paşa no. 32; Fatih no. 2837; Hamidiye no. 329; Bayazıt U. ktb no. 9304.

¹¹⁰ Bu konuda bkz. İskender Pala, Hilye-i Saadet, TDV yay. Ankara, 1991; Zülfiyar Güngör, Hilye-i Hakanî, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi

1. Hilye-i Hakanî: Mehmed b. Abdülcilil Hakânî, (Düzenleyen: Râcih). İstanbul 1264/1848 Tabhâne-i Amire, 55 s.

2. Hilye-i Enbiyâ: Neşatî Ahmed, İstanbul 1312/1895 Şems Mat, 32 s.

VI. Hicret Hakkında Eserler

1. Hicretnâme: Süleman Nahifi (ö. 1151/1738-9)¹¹¹ Manzum olan çalışma Hicret hakkındadır. Peygamberlerden bahs ettikten sonra Hz. Muhammed'in doğumu, Mekke hayatı, Medine'ye hicreti Halid b. Zeyd / Eba Eyyüb Ensari'nin evine inmesine kadarki yolculuğu ve Hz. Atike'den hilye tarifi bulunmaktadır.¹¹² Yazma nüshası: Ali Emiri Ef. Manzum Eserler (Millet ktb) no. 1399.¹¹³

2. Hicret Hakkında Risale: El-Hac Hafız Mehmed Tefik, Saraybosna 1303/1886 Vatan Matbaası, 38 s.

3. Hicret ve Muhacirler Hakkında Risale: Hafız Lütfü Sirozî, İstanbul La Türkî Matbaası, 19-27 [27] s.

VII. Şecere-i Nebi Hakkında

1. Ravzatu's-Safa fi Sireti'l-Mustafa / Tercüme-i Şeceretü'n-Nebevi: Şair Süleymân Nahifi (ö.1151/ 1738). Bu eser türünün en önemli örneklerindendir. Yazma nüshası: Hamidiye ktb no. 252.

2. Silsiletü'-Safâ li Muhammed'il-Mustafâ: Harputlu Yusuf Şükri b. Osman, Bulak 1287, 93 s.

VIII. Gazavât-nâmeler

1. Huneyniye: (Topkapı no. E.H: 1463) Koca Ragıp Paşa'nın (ö. 1176/1763).

2. Bedriye Manzumesi: (Hacı Mahmud Ef. No. 4506), Mazlumzade Mustafa (ö. 1158/1745)

3. Gazavât-ı Celile-i Peygamberî: Ahmed Refik [Altınay], İstanbul, 1324/1908, Mahmud Bey Matbaası, 224 s, 1 Levha

IX. Mucizeler Hakkında

1. Gul-i Sad Bark: Yahya, Bostanzade (ö. 1049/1639-40) Muhteva: Hz. Muhammed'in yüz tane mucizesi anlatılmaktadır.¹¹⁴

¹¹¹ İstanbullu olup Yeniçeri Ocağı müntesiplerindendi. İran ve Macaristan'a resmi seyahatler yaptı. Tertipli divanından başka 14 eseri vardır. En meşhur eseri Mesnevi çevirisidir

¹¹² Amil Çelebioğlu, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, "Süleymân Nahifi'nin Hicretü'n-Nebi Adlı Mesnevisi" adlı makalesi, s. 263-315.

¹¹³ İKTCYK, 345.

¹¹⁴ Tireli Şeyhülislam Mehmed Efendi'nin oğludur. Öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul kadısı olmuş, I. Ahmed adına Mir'atü'l-Ahlak ve Gul-i Sad Bark adlı eserlerini yazmıştır. Bursalı, I, 257. Yazma nüshaları: Ayasofya ktb. no. 3390, Selim Ağa ktb no. 842; İKTCYK, 436.

2. Mucizat-ı Enbiya: Şifa-ı Şerif adlı eserin Mucizat-ı Enbiya kısmından önceki peygamberler ve Hz. Muhammed'in bazı mucizelerinden söz edilmektedir.¹¹⁵

3. Risale fi Hakkı'ı-Enbiya leyhimi's-selam ve Adedihim yahud Hilyetu'l- Enbiya ve Cahar-yar-i Guzin: Abdülbaki Bakayi b. Dursun b. Murad¹¹⁶ (ö. 950/1543-4) Peygamberlerin sayıları, derceleri, 28 peygamberin soyları, peygamber oldukları, peygamber buldukları ve öldükleri zaman ve müddetleri, aynı aynı hilyeleri, Dört halife ve Hasan ile Hüseyin'in neseplerine yer verilmiştir.¹¹⁷

4. Kevakibu'l-Envari'l-Ahmediye fi Esrari'l-Mucizati'l-Muhammediye: Mehmed b. İbrahim el-İmadi b. Ahmed b. Şerefeddin¹¹⁸ Eserde 1026 mucize ve irsahat'tan bahseden Masati'l-Envar fi Mucizati'l-Muhtar adlı kitaptan 45 mucize seçerek beş baba altında yazmıştır. Birinci babta, Hz. Muhammed'in on yaşına kadarki, ikinci babta yirmi yaşına kadarki, üçüncü babta otuz yaşına kadarki, dördüncü babta kırk yaşına kadarki, beşinci babta altmış üç yaşına kadarki mucizeleri ve irsahatı anlatılmaktadır.¹¹⁹

5. Evsâf ve Mucizât-ı Nebi: Ubeydî, İstanbul 1313/1894, İkdam Mat. Ahmed Cevdet, s. 48

6. Mucizat-ı Nebeviye: Cevabî (?). Yazmaları: Konya Müzesi no. 2303.

7. Veladet-i Mucizati'n-Nebi: Hz. Muhammed'in nurunun yaratılması, doğumu, peygamberliğinin gelmesi ve mucizelerinden bahsedilmektedir. Yazması: Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4407¹²⁰

8. Hücjet-ullah ale'l-Âlemin fi Mucizât-ı Seyyidi'l-mürselin: Yusuf b. İsmail Nebhanî, İstanbul 1316/1899, Matbaa-i Ebüzziya, 896 s.

9. Mucizât-ı Nebi Aleyhi's-selâm: Ömer Ziyaeddin b. Abdullah, Edirne 1304 /1887, Askériye Matbaası, 16 s.

10. Kitab-ı Mucizatü'l-Enbiyâ: İshak İbrahim, (Çev. Ömer Ziyaeddin). İstanbul 1340/1922, Evkâf Matbaası, 123 s.

¹¹⁵ Yazma nüshası: Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4443. İKTCYK, 351.

¹¹⁶ Taşköprülü Dursun Efendi'nin oğludur. Edirne, Dimetoka, Silivri ve İstanbul'da müderrisliklerde, Mekke, Halep, Bağdad, Selanik, Üsküdar, Diyarbakır, Tire, Yenisehir, Bursa ve Mısır'da kadınlıklarda bulunmuştur. Âlim, Fâdil, şair ve güzel ahlaklı idi. Mısır'da ölmüştür. Atai, Şakayık Zeyli, 514; Sc. Os. III, 295.

¹¹⁷ Yazma nüshaları: Fatih ktb no. 5427/4; Hamidiye (Murad Molla ktb) no. 390/2. İKTCYK, 331-332.

¹¹⁸ Müellif, Çorlulu Ali Paşa adına Umdetu'l-Amilin li Marzati Rabbi'l-Alemin adlı Arapça ve III. Ahmed adına da yukarıda anılan Türkçe kitabını yazmıştır. bkz. Bursalı, II, 27.

¹¹⁹ Yazma nüshası: Çorlulu Ali Paşa (Süleymaniye ktb) no. 359 İKTCYK, 400

¹²⁰ İKTCYK, 439.

11. Kitâbü'l-Mucizatü'l-Enbiyâ: İsmail Galib, İstanbul 1312/1895 Mihran Matbaası, 75+446 ss. 5 Plan

11. Mucizatü'l-Enbiyâ: Anamurlu Ebu İshak İbrahim b. Muhammed Şâkir b. Mustafa [Çörüş], İstanbul r. 1327/1911 Ahmed Kâmil Matbaası, s. 208

12. Mucize-i Peygamberi: Ubeydullah Efganî, İstanbul r. 1332/1916, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsi, 126 s.

X. Mirac Hakkında Çalışmalar¹²¹

1. Miraciye: Şair Abdülbaki (ö. 1125 h) Manzum, Yazmaları: Topkapı Sarayı, h.1249, 1730

2. Miraciye: Şair Nabi Osman Dede (ö. 1142 h). Mevleviler arasında meşhur manzum bir eserdir. Yazmaları: Konya Müzesi no. 1172, 1554

3. Dürerü'l-Mirac: Abdülkadir b. Derviş Mehmed Hafız, İzmir 1318/1901 Ahenk Matbaası, 134 s. Abdurrahman Cami'nin eserinin şerhidir

4. Kudsiyü's-sirac fi Nazmi'l-mirac: Kureysizâde el-Hac Mehmed Fevzi, 16 s.

5. Manzume-i Mirac: Sırrı Abdülbaki Dede, İstanbul 1317/1900 Asır Mat. 32 s.

6. Minhacü'l-Mirac: Receb Vahyî, İstanbul 1275/1859 Âmire Mat. 147 s.

7. Minhacü'n-necah ilâ Mi'râci'l-felah ve Tercümesi (Minhacü's-Sabah): Musacalizâde Mehmed Said-İmadeddin Tarsusî, çev. Ali Haydar. Bursa 1307/1890 Feraizcizâde Mat. 118 s. Baştan 88 sayfa Arapça metindir

8. Mi'rac: Abdülkadir b. Musa al-Gaylani, İst. 1312/1895 Mahmud Bey Mat, 51-70 s.

9. Mir'âc-ı Nebi Aleyhi's-selâm: Nabi Osman Dede, İstanbul 1253/1837 Şirket-i Mürettibiye Matbaası, 12 s; İstanbul 1310/1893 Şirket-i Mürettibiye Mat, 12 s.

10. Mir'âcın Esbâb ve Keyfiyatına Dair Risale: Gilânî, Muhiddin Abdülkâdir b. Ebû Sâlih, İstanbul 1312/1895 Mahmud Bey Matbaası, 52-71 s.

11. Miraciye: Mehmed Bahaeddin, Amaşya, 1339/1923 Matbaa-i Liva, 7 s.

12. Miraciye-i İsmail Hakkı: İsmail Hakkı Bur-savî, İst. 1269/1853 Âmire Mat, 32 s.

13. Miracü'l-beyan: Şeyh Muslihiddin Vahyî, Kastamonu r.1327/1911, Kastamonu Mat. 26 s.

14. Siracü'l-vehhac fi Leyleti'l-mi'rac - Meâ-

¹²¹ Bu konuda bkz. Metin Akar, Türk Edebiyatında Manzum Mi'rac-Nâmeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987.

ric-i Seb'a: Şeyh Muhyiddin b. Ebi Salih Abdullah b. Musa Abdülkadir el-Geylanî, çev. Ahmed Muhtar Giridi. İst. 1312/1895 Mahmud Bey Mat, 1-73-120 s. Eserin 52-72. sayfalarında, müellifin Mi'râc-ı Lâtif ül-meânî adlı Arapça eseri ve 74-120. sayfasında Şeyh Seyyid Ali bin Vefa'nın Meâric-i Seb'a'sı vardır

XI. Esmâ-i Nebi Hakkında

1. Mir'atü's-Safa fi Esmâi'n-Nebi / Mir'atü's-Safa fi Nuhbeti Esmâi'l-Mustafa: Müstakimzade Muhammed b. Süleyman (ö. H. 1202) Yazmaları: Topkapı Sarayı V. 2400, 2404.

2. ed-Dürretü'l-Esmâ fi Beyani Ebha'l-Esmâ: İbrahim Hanif (ö. H. 1217) Yazmaları: Topkapı Sarayı 1304.

XII. Kısas-ı Enbiya Hakkında Eserler

Kısas-ı enbiya, geçmiş peygamberler ve Hz. Muhammed'in hayatını, menkıbelerle süsleyerek anlatan dinî-tarihi-edebî bir türdür.¹²² Bu konuda Kâtip Çelebi, Arapça yazarlardan Vehb b. Münebbih (ö.110/728), Sehl b. Abdullah et-Tusterî (ö.283/896), Kisaî (h.5. yüzyıl) ve Muhammed b. Abdülmelik el-Müsebbihi el-Haranî (ö.420/1029) ile Farsça yazarlardan Muhammed b. Hasan ed-Danduni ve İbrahim b. Halef en-Nesaburî'yi zikretmektedir.¹²³ Brockelmann, bu listeye Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Tarafî (ö.454/1062), Ebu'l-Hasan b. Heysem (ö.573/1177) ve Muhammed b. Abdullah b. Kamil'i de eklemektedir.¹²⁴

İlk kısas-ı enbiya müelliflerinden olan ve türün gelişmesine önemli katkılar sağlayan Ebu İshak en-Nisaburî es-Sa'lebî (ö. 427/1035) ile Muhammed b. Abdullâh el-Kisaî Türkçe kısas-ı enbiya edebiyatına büyük etkide bulunmuşlardır. Sa'lebî'nin Kitabı Araşu'l-Meçâlis fi Kısası'l-Enbiya adlı eserinin Türkçe çevirilerinden biri, belki de ilki, XIV. yüzyılda Aydınoğlu Mehmet Bey (ö.1334) adına yapılmıştır.¹²⁵ Son çevirilerden Mehmed b. Çerkez (İstanbul-1865) ve Muhammed Amir b. Abdullah el-Yakubî'nin (Kazan-1903) çalışmalarını sayabiliriz.¹²⁶ el-Kisaî'nin Kitabı Kısası'l-Enbiya'sının¹²⁷ da Türkçe çevirileri yapılmıştır.¹²⁸

¹²² Kısas hak. bkz. B. B. Macdonald, "Kısas", İA, VI, 771-774; Suat Yıldırım, "Kur'an-ı Kerim'de Kısalar", AÜ. İslami İlimler Fakültesi Dergisi, III, 1979; Mücteba Uğur, "Va'z ve Hadiste Kussas", AÜİFD, XXVIII, 1986; İdris Şengül, Kur'an Kısaları Üzerine, İzmir 1994.

¹²³ Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunun, İstanbul 1972, II, 1328.

¹²⁴ C. Brockelmann, GAL, Leiden 1937, s.591-593.

¹²⁵ Bu eser İsmet Cemiloğlu tarafından sentaks incelemesi yapılarak yayımlanmıştır: 14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiya Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi, Ankara 1994. Biz zaman zaman Rabguzî'nin Kısas'ını bununla karşılaştıracağız.

¹²⁶ Brockelmann, "Sa'lebî", X, İA, 125; "Kısas-ı Enbiya", Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, V, İstanbul 1982, s.334. Sa'lebî çevirilerinin Türkiye kütüphanelerindeki yazmaları için bkz. Cemiloğlu, s. XIV.

¹²⁷ Carl Brockelmann, "Kisaî" İA, VI, s.823-824.

¹²⁸ Kisaî'nin Türkçe çevirileri ve Türkiye kütüphanelerindeki yazma nüshaları için bkz. Cemiloğlu, s. XIV-XV.

Türkçede kısas-ı enbiya geleneği erken dönemlerden başlayarak günümüze kadar gelmiştir.¹²⁹

Türkçe Kısas-ı Enbiya'lardan Bazıları

1. Vahdetnâme-i Alem Angiz: Ahmedî, İshak Hocası (ö.1120/1708-9)¹³⁰: Büyük kısmı Türkçe, az kısmı Farsça 2918 beyitten oluşan mesnevi tarzındaki eserde peygamber kıssaları anlatılmıştır. Baskısı, İstanbul Mahmud Bey Mat. 1302, ss. 131. Yazma nüshaları: Halet Ef. (Süleymaniye ktb) no. 344; Ayasofya ktb no. 4813/2; Esad Ef. (Süleymaniye ktb) no. 3539.¹³¹

2. Kısas'dan Sekiz Hikâye: Ahmed b. Mehmed Emin Hakkına bilgi yoktur. Mukaddime ve Hatim'deki ifadelerle göre tercümesini 1202/1786-7'de tamamlamıştır. Hz. Nuh, Hz. Yunus, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Eyyüb, Hz. İbrahim'in değiştirilmiş bazı kıssalarının tashihine dair sekiz hikâyeyi içermektedir. Yazma nüshası: Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4438.¹³²

3. 4. Süleymanname: Firdevs-i Rumi (Uzun) Muhteva: Hz. Âdem'den itibaren peygamber kıssalarını muhtevidir. Yazma nüshaları: Ali Emiri (Millet ktb) no. 317; Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4863.¹³³

5. İsraku't-Tevarih Tercümesi: Hasan b. Mustafa (Konyalı) (mütercim hakkında malumat bulunmamıştır.) Eser, Niğdeli Kara Yakub b. İdris'in (ö. 883/1429) İsraku't-Tevarih adlı Arapça eserinin çevirisidir. Bir mukaddime, üç kısım ve bir hatimeden oluşmaktadır. Meşhur peygamberlerin hâlleri, Hz. Muhammed'in nesebi, doğumu, vefâtı, evladı, ezvacı, aşere-i mübeşşere ve diğer ashâbın faziletleri, fakihler ve hadis hafızları hakkında malumat, hatimesinde mezheb imamları ve hadis âlimlerinin hale tercemeleri yer almaktadır. Yazması: Reşif Ef. (Millet ktb) no. 652.¹³⁴

6. Haseki-i Adnaniyyeh Tarihi: Müellif: İbrahim Haseki. Ebu Salih b. Mustafa Saray bahçesinde kuşçubaşı olup eserini 1200/1785-6'da tamamlamıştır. Yazar eserini yetmiş yaşına kadar yetmiş üç tarih kitabından yararlanarak yazdığını 84. sayfada belirtmektedir. Hz. Muhammed'in, Hz. Âdem'den Abdullah'a

¹²⁹ bkz. Seyfettin Erşahin, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki Bilgi Kaynakları Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzî Örneği", Diyanet İlmî Dergi, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.av.) Özel Sayı, Ankara 2000.

¹³⁰ Güzelhisarlı Hayreddin'in oğludur. Aydın'da doğmuş, Bursa'da yerleşmiş ve yetişmiştir. İshak Efendi adında birinin oğluna özel hocalık yaptığından İshak Hocası diye ünlenmiştir. Önemli âlim ve şairlerden idi. Türkçe şiirlerinde Ahmedî, Arapça ve Farsça şiirlerinde Hoca mahlasını kullanmıştır. Yirmi divanında eseri bulunmaktadır. Osm. Mü. I, 232, 236.

¹³¹ İKTCYK, 335-337.

¹³² İKTCYK, 332.

¹³³ İKTCYK, 338-339.

¹³⁴ İKTCYK, 340.

kadar şeceresini, doğumundan önceki ve sonraki olağanüstü olaylar, Kerbela Vakasına kadarki ilk halifeler tarihi, aşere-i mübeşşere ve on iki imamın şecere tarzında adları, Emevîler, Abbasiler, Timurîler ve III. Selim'e kadarki Osmanlı padişahları ve Osmanlı tarihine dair çeşitli fıkralardan oluşmaktadır. Yazma nüshaları: Reşid Ef. (Millet ktb) no. 627.¹³⁵

7. Kıssa-ı Enbiya Tercümesi: Trc. Mehmed b. Yusuf b. Mustafa (Çerkesoğlu). Eser, Muhammed b. Yusuf el-Garaki'nin 741/1340'da Arapça olarak yazdığı Kıssa-ı Enbiya'nın çevirisidir. Hz. Yuşa'dan Fil Kıssası'na kadarki peygamber kıssalarından bahsetmektedir. Yazma nüshası: Bağdatlı Vehbi (Süleymaniye ktb) no. 1117.¹³⁶

8. Siyer-i Enbiya: Çoğu manzum, bir kısmı mensur olan bu eser Hz. Muhammed başta olmak üzere peygamberlerin mucize ve gazalarından ve ashabın faziletlerinden bahsetmektedir. Yazma nüshası: Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4338.¹³⁷

9. Kıssa-ı Enbiya Tercümesi: Mütercimi meçhuldür. Ebu İshak b. Mansur Nisaburi'nin Farsça eserinin çevirisidir. Âlem ve Âdem'in yaratılışından Hz. Huhammed'e kadar gelen peygamberlerden, Hz. Muhammed'in nübüvveti ve vefatına kadarki haya-

tından, Yezid'in Hz. Hüseyin'in evladına merhametli davrandığından vb. geniş olarak bahsedilmektedir. Yazma nüshaları: Nuruosmaniye ktb no. 2351; Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye ktb) no. 4329.¹³⁸

10. Ravzatü'l-Enbiyâ: Kolağası Ali Cevad, İst. 1316/1898, Kasbar Mat, 1.cüz, 72 s.

11. İmam Sa'lebinin Kıssa-ı Enbiyâ Tercümesi: Ebu İshak Ahmed b. Muhammed Salebî, (Çev: Mehmed b. Çerkez). İstanbul 1282/1866, Es-Seyid El-Hac Ali Karahisarî Mat, 3+522+1 s.

12. Kıssa-ı Enbiyâ ve Tevarih-i Hülefa: Ahmed Cevdet Paşa, İstanbul 1291/1874, Matbaa-i Âmire, (3. Cüz), 337-519 s.; İst. 1303/1886, Dikran Karabetyan Mat, (4. Cüz), 172+1 s.

13. Kıssa-ı Enbiyâ-i Türkî: Abdülhakim Semerkandî.

14. Manzum Kıssa-ı Enbiyâ: Manastırlı Mehmed Rifat, Dimaşk [Şam] 1308/1892, Şam Vilâyet Mat, 15-30 s.

15. Tuhfetü'l-İslâm. Manzum Olarak Kıssa-ı Enbiya ve Siyer-i Muhammediyeden Mürekkeptir: Manastırlı Mehmed Rifat, İst.1315/1898, Cemal Efendi Mat, 64 s.

¹³⁵ İKTCYK, 341.

¹³⁶ İKTCYK 343.

¹³⁷ İKTCYK, 438-439.

¹³⁸ İKTCYK, 350-351.